

means of the term „proposition“. This term is understood here as being equivalent to the terms „sense“ or „intension“. In the chapter dealing with definitions of the predicates of speaking, the authors analyse the conception of sharp distinction between the logical and factual level.

The results of the attempts at defining the predicates of speaking are then applied to the logical laws themselves as subsets of sentential expressions. Here the authors investigate into the logical laws formulated as tautologies, and not as rules. Particular attention is paid to the question what the domain of objects of logic is consisting of. The conclusions arrived at merely indicate different possibilities; they do not signify any definitive solution whatever.

POSTAVENIE A ÚLOHY SPOLOČENSKÝCH VIED

(Diskusia)

Filozofický ústav SAV a redakcia časopisu *Otázky marxistickej filozofie* usporiadali dňa 28. apríla 1965 diskusiu o postavení a úlohách spoločenských vied v socialistickej spoločnosti. Zúčastnilo sa na nej vyše 30 vedeckých pracovníkov z filozofických a spoločenskovedných pracovísk. Viedli ju akademik Ladislav Szántó a akademik Igor Hrušovský. Úvodný referát predniesol doc. CSc. Ján Uher, vedecký pracovník Filozofického ústavu SAV. S diskusnými príspevkami vystúpili títo účastníci: CSc. Július Strinka (Filozofický ústav SAV); doc. CSc. Ján Kocka (Filozofická fakulta UK); akademik Andrej Síráciky, riaditeľ Sociologického ústavu SAV; dr. CSc. Damián Kováč, riaditeľ Ústavu experimentálnej psychológie SAV; CSc. Andrej Kopčok (Filozofický ústav SAV); člen korešpondent SAV DrSc. Marián Váross, riaditeľ Ústavu teórie a dejín umenia SAV; Karol Minárik, pracovník Úradu Predsedníctva SAV; doc. CSc. František Vartík (Filozofická fakulta UK); doc. CSc. Ján Pašiak (Sociologický ústav SAV), prof. DrSc. Štefan Heretik (Ekonomický ústav SAV); doc. CSc. Tomáš Štraus (Filozofická fakulta UK); CSc. Jiří Suchý (Filozofická fakulta UK); CSc. Rudolf Šíma (Filozofická fakulta UK); akademik Ladislav Szántó, riaditeľ Filozofického ústavu SAV; dr. CSc. Martin Katriak (Sociologický ústav SAV); doc. CSc. Miroslav Kusý (Prírodovedecká fakulta UK); akademik Igor Hrušovský. Ďalej uverejňujeme úvodný referát a autorizovaný záznam väčšiny diskusných príspevkov v takom poradí, v akom odznali.

Diskusie sa neobmedzila len na otázky týkajúce sa postavenia a funkcie spoločenských vied, ale dotkla sa i viacerých závažných metodologických problémov. Pritom sa ukázalo, že viaceré takéto problémy sú nanajvýš aktuálne a vyžadovali by si osobitnú diskusiu. Účastníci preto s pochopením a podporou prijali viackrát vyslovený návrh, aby Filozofický ústav SAV a redakcia *Otázok marxistickej filozofie* pokračovali v organizovaní takýchto stretnutí, pričom najbližšie by mala byť diskusia o metodologickej problematike spoločenských vied.

Redakcia

Niektorí naši súčasníci dávajú nám občas (no dnes čoraz častejšie) dobromyseľne a niekedy aj zlomyseľne, rovnako však dotieravo vyslovovanú otázku: Čím, akými nespornými výsledkami a hodnotami sa môžu spoločenské vedy povedzme za posledné dve desaťročia preukázať v porovnaní s prírodnými, najmä matematicko-fyzikálnymi, chemickými, ale aj biologickými, lekáorskými a inými vedami, ktoré nevidaným spôsobom prenikajú do makrokozmu i mikrokozmu a umožnili človeku zmocňovať sa vesmíru?

Čím, akými výsledkami a trvalými hodnotami sa môžu v porovnaní s tým pochváliť a preukázať spoločenské vedy vo svete, osobitne v našom socialistickom svete a ešte bližšie: u nás doma, v Československu a na Slovensku? Sú to výsledky a hodnoty, ktoré vydržali skúšku času a pretrvali aspoň jedno desaťročie?

Neviem, aký pocit sa zmocňuje pri vyslovení tejto otázky vás, ale mňa, keď som si ju pri písaní tohto úvodného slova po našich kritikoch opakoval, spočiatku sa nezmocňoval pocit práve najimpozantnejší. A to ani vtedy, keď som si ustavične uvedomoval, že tieto dve veľké, špecificky veľmi odlišné oblasti vied nemožno povrchno a mechanicky porovnávať.

Po období, v ktorom sa spontánne predpokladalo, že naša marxistická veda nielen všetko razom *zmôže*, ale už aj všetko, alebo takmer všetko a s definitívnou platnosťou *vie*, nastúpilo nedávno, po známych skúsenostiach, miestami až zarážajúco nihilizujúce a všetky istoty relativizujúce vedomie, ktoré div, že nedokazovalo pravý opak. A to nielen v radoch tých, ktorí spoločenské vedy odjakživa podceňovali a zaznávali, ba za skutočne objektívne vedy ich zväčša ani nepovažovali, ale aj v našich vlastných radoch.

Nie je to tak veľmi dávno, ako som si celkom náhodou a nechtiac vypočul o týchto otázkach vášnivú debatu medzi profesorom filozofie a profesorom prírodných vied. Po urputnom vzájomnom presviedčaní o užitočnosti jednotlivých vied zakončil fyzik debatu približne takto: „Jeden šuster je pre spoločnosť užitočnejší ako desať filozofov.“ A aby nevzniklo azda nedorozumenie dodal: „Ako desať filozofov zapodievajúcich sa napr. Štúrom.“ Ináč to bol Slovák ako repa.

Bolo by vari naivné a hlúpe pripomínať na tomto zasadnutí takúto epizódku, keby nebola dodnes z viacerých strán viac ako príznačná, hoci popravde povedané, o takéto „ocenenie“ sa neraz výdatne pričnila aj sama naša filozofia a spoločenskovedná teória.

Naše spoločenské vedy sa aj vlastným, aj nie vlastným pričinením dostali v predchádzajúcom období do skutočne nezávideniahodnej situácie. Jej dôsledkom je, že musia znova (akokoľvek je to paradoxné) bojovať nielen o svoju dôveru a vedeckú povest, ale niekde priam aj o uznanie a existenciu. Nie je to (presnejšie povedané, nebolo lebo, dnes už je to zas trochu lepšie) polozenie najradostnejšie. Ale čo robiť? Našťastie nie je ani bezvýchodiskové a beznádejné. Ba na niečo je aj užitočné.

Na jednej strane musia sa spoločenské vedy rozísť s romantickými začiatkami

našej marxistickej mladosti, ktorá sa začala rozvíjať už v období raného dogmatizmu a spontánneho revolučného, avšak noeticky väčšinou povrchné zdôvodneného nadšenia po roku 1948; musia ho naozaj dôsledne kriticky *prekonať*. Zároveň musia a môžu však *práve v tomto procese* nadobúdať svoju väčšiu *hlbku* i novú, vedeckejšie pochopenú funkčnosť, potrebnosť, a tým aj spoločenskú autoritu.

Pevnou axiómou, vari najbezpečnejším poznatkom a *ziskom* z minulých skúseností a rokov zostáva zistenie, že autorita spoločenských vied sa už nedá v nijakom prípade získať „za cenu“ a „na úkor“ všestrannej pravdy a vedeckosti, ale iba na jej neústupnom základe. I keď je to a bude ešte cesta krkolomná, plná protirečivých sporov, ba možno aj zákerností. Bez veľkej vnútornej zanietenosti, angažovanosti, a teda aj podstupovania rizika to ani v tomto prípade, ba práve dnes: v situácii, v ktorej sme sa ocitli, nepôjde.

Aby som sa však vrátil k pôvodnej otázke: Čím sa môžu teda *preukázať*, keď už nie za posledné desaťročia, tak aspoň za posledné roky, u nás spoločenské vedy?

Odpoveď na túto otázku nemôže byť dnes ešte ani približne uzavretá, lebo jestvuje ešte nemálo oblastí z našej minulej práce, ktoré *musíme* predovšetkým my sami aj naďalej podrobovať previerke, kritike a vnútornej analýze. Táto práca nie je zďaleka skončená a je možné, ba pravdepodobné, že po jej vykonaní veľa tzv. „nesporných“ hodnôt z minulého obdobia nezostane.

Jedno je ale aj napriek tomuto faktu nesporné: Ak môžeme v celom našom živote hovoriť dnes o obrodnom pohybe, ktorý nastal po sektárskych a dogmatických deformáciách socializmu, *majú na ňom svoju celkom evidentnú a nijako nezanedbateľnú zásluhu aj spoločenské vedy*, ktoré — napriek všetkým deformáciám a vlastným „nadslužbám“ — predsa len napokon, zdá sa, pochopili revolučnú materialistickodialektickú podstatu marxizmu-leninizmu, vrátili sa k nej a začali ju znova obnovovať a rozvíjať.

Ak by aj *nebolo* nič viac (ako že je); ak by tu ešte aj celkom neboli „hmataateľné“ výsledky, hodnoty a poznatky (ako že sú: napr. pri novom osvetľovaní dejín našej nedávnej minulosti, najmä tridsiatych rokov, protifašistického a národnoslobodzovacieho boja a Slovenského národného povstania, ako aj určité výsledky pri metodologickom a sociologickom skúmaní súčasného a ďalšieho rozvoja socialistickej spoločnosti, pri rozpracúvaní jej ekonomických stimulov, prehĺbení poznatkov právnych vied, umenovied atď.) — *nebolo* by to za posledné dva-tri roky celkom málo, niečo, čo by sa mohlo bagatelizovať, na čo by sa nemalo a nemohlo účinne nadviazať. Túto skutočnosť možno vysloviť, aj keď niekde, a to nielen v histórii, ale i v iných spoločenských vedách, stále ešte platí, že vieme už dosť obstojne, čo z nedávnej minulosti neplatí, čo pravda *nie je*, ale nie ešte vždy, čo a kde pravda *je*. (Pravdu treba v mnohých otázkach naozaj ešte len nájsť, pričom bude iba užitočné, ak sa pri jej hľadaní budeme vedieť vystríhať takých anomálií a roztrhnutia kontinuity, pri ktorom „staré stráca zmysel, ale nové je nezmyselné“.)

Najmarkantnejšia a zároveň i najpozitívnejšia črta súčasného rozvoja spoločenských vied nespočíva ešte v hotových výsledkoch, ale práve v tom, že sa tieto vedy a ich pracovníci urputne snažia prekonať vlastné aj cudzie omyly, chyby, romantické a fiktívne predstavy, deformácie a vulgarizácie. Je to vývoj vcelku

nielen sympatický, ale aj zdravý, i keď pri ňom nesporne, v horlivom zápale o vec, dochádza občas aj k novým mystifikáciám a skresleninám, ktoré bude musieť korigovať ešte a znova až neskorší vývoj, čo je však bežná a prirodzená vec. Pokrok by mohol byť už v tom, ak si túto skutočnosť dostatočne uvedomíme.

Navonok celý tento proces často vyzerá ako holá negácia, ako príkre až negativistické popretie uplynulej minulosti. Nikto však nemôže poprieť alebo dokázať, že práve v ňom, v tomto procese zároveň nevzniká aj nový, obrozený a *pozitívny* program, triezva predstava alebo (ako sa dnes s obľubou vraví) nový zdokonalený model súčasnej a budúcej socialistickej spoločnosti. Pričom niektoré spoločenské vedy sa v tomto procese tak prudko aktivizujú, že sa už naozaj nedá iba *mechanicky* a tradične hovoriť o zaostávaní „vedomia za bytím“, „nadstavby za základňou“, teórie za praxou, spoločenských vied za životom atď. V mnohých prípadoch dal by sa skôr dokazovať opak. Hoci na druhej strane nemožno ani z tohto faktu vyvodiť záver, že by už teória v spoločenských vedách dnes azda nikde u nás nekrívala a nezaostávala. V každom prípade niet však dôvodu upadať do sebadopceňovania vlastných možností a síl. Najmä ak vieme, že aj bez neho je faktického, priameho alebo nepriameho podceňovania spoločenských vied u nás ešte aj tak viac ako dost.

A tak prvú našu otázku by sme mohli predbežne vari uzavrieť a odpovedať na ňu asi takto: *Ak sa môžu prírodné a technické vedy, okrem iného, naozaj preukázať impozantným, ľudského génia a ducha povznášajúcim projektom prenikania do vesmíru, majú spoločenské vedy pred sebou príležitosť a možnosť preukázať sa nie menej impozantným projektom novej, lepšej, chceme veriť, že predsa len spravodlivejšej a humánnej spoločnosti a sebauplatnenia sa človeka v nej.* V mnohom to už aj dokázali.

Aj naďalej tu, pravda, pôjde — a to znova a neustále — ešte aj o *premieňanie* tejto možnosti na skutočnosť. Zostali by sme nenapraviteľní rojkovia, ak by sme si po všetkom, čo sme skúsili a prežili, namýšľali, že táto premena závisí iba od spoločenských vied, rovnako ako iba od prírodných a technických vied nezávisí prenikanie do vesmíru. Že tu však majú spoločenské vedy svoje veľké a ničím nenahraditeľné poslanie, niet pochybností.

Nemalo by teda byť príčin zaznávať, podceňovať a znižovať význam spoločenských vied. Treba to zdôrazniť tým nástojčivejšie, lebo na mnohých miestach v našom živote — ako som už spomenul — je toto ich priame, či nepriame zaznávanie a podceňovanie alebo nedoceňovanie a aj u nás Akadémii, teda v inštitúcii, ktorá sa má o ich rozvoj predovšetkým starať, žiaľ, skutočne zahanbujúcim faktom. Hrubé omyly a deformácie najmä niektorých spoločenských vied v nedávnej minulosti nemali by byť príčinou ich bagatelizácie a úteku k úzko scientistickému zameraniu, ale naopak, malo by to byť dôvodom *navyše* pre ich povznesenie. Čo v žiadnom prípade neznamená iba podporu pre ich kvantitatívne rozmnoženie, ale najmä pochopenie pre ich vedeckú hĺbku, a tým aj spoločenskú upotrebitelnosť.

Vzájomná podmienenosť a *zviazanosť* jednotlivých vied je dnes taká výrazná a neodmysliteľná, že iba jednostranne ignorantský prístup môže ich stavať navzájom proti sebe, zaznávať jednu vedu akoby v záujme rozvoja druhej. Pričom

najvlavstnejším *spoločným a konečným* cieľom *všetkých* vied zostáva služba človeku a ľudstvu. Vyzdvihnutie *aktívnej*, činorodej a vonkajší svet pretvárajúcej stránky ľudského subjektu, tvorcu „ľudskej skutočnosti“, je jednou z najvýznamnejších črt súčasnej obrodzujúcej sa marxistickej filozofie a vedy. Preto môžeme vari oprávnenne predpokladať, že ani terajšia zvýšená antropologická orientácia spoločenských vied, ak sa hlbšie pochopí, nezostane iba dajakou prechodnou módou, iba „dodatkom“ a „príveskom“ marxizmu, ale ako jeho najnútornejšia organická súčasť stane sa trvalým záujmom vedeckej práce v socialistickej spoločnosti. Nemôžu byť ďaleko od pravdy tí, ktorí predpovedajú, že vedy o človeku, jeho všestrannom telesnom a duševnom rozvinutí majú a musia mať práve v socialistickej zriadení neobvyklú budúcnosť.

*

Často sa nám samým vynára i oficiálne predkladá otázka: Aká by mala byť dnes hlavná úloha a zameranie spoločenských vied?

Každá spoločenskovedná disciplína má svoje vlastné špecifické zvláštnosti. Čiastočne iná je preto odpoveď na túto otázku vo filozofii, v politickej ekonomii, v právnych vedách, v histórii, filológii, umenovedách, pedagogike, psychológii atď. Ešte inakšia je v najteoretickejších disciplínach jednotlivých týchto vied a v ich jednotlivých odvetviach. Veľmi názorne sa to prejavuje napr. na pomere politickej ekonomie a odvetvových ekonomík, ale i v celom rade iných vied.

Nie je v silách jedného človeka odpovedať dnes na túto otázku za všetky tieto vedy. (Mohli by sme byť s dnešnou besedou spokojní, ak by sa nám to aspoň čiastočne podarilo kolektívnym úsilím v diskusii.)

No keďže okrem špecifických úloh majú všetky tieto vedy aj svoj spoločný teoretický a metodologický základ a v mnohom aj predmet skúmania, predsa sa len aj za ne všetky na túto otázku aspoň vo všeobecnosti odpovedať dá.

Najzákladnejším východiskom a úlohou vedeckej filozofie a spoločenskovednej teórie je analytické skúmanie *skutočnosti*. Nielen (a nie najmä) jej vonkajších povrchových javov, na ktoré netreba vedu, ale predovšetkým jej vnútornej štruktúry, dialektiky jej pohybu. Analytický rozbor a kritika skutočnosti sú elementárnym predpokladom jej cielavedomého pretvárania a modelovania spoločenských perspektív. A tak teda, pokiaľ ide aspoň o niektoré spoločenské vedy, vidím odpoveď na uvedenú otázku približne takto: Ak uznávame, že najväčšou zásluhou K. Marxa a marxizmu je hlboká analýza vtedajšieho kapitalizmu a vyvodenie vedeckej prognózy pre ďalší vývoj spoločnosti, ak zároveň uznávame, že najväčšou zásluhou V. I. Lenina a leninizmu bolo, že — vychádzajúc z týchto marxistických výsledkov — urobil to isté v období imperializmu a začiatku proletárskych revolúcií, tak z toho akosi logicky vyplýva, že prvou všeobecnou úlohou *súčasných* spoločenských vied a vedcov v socialistickej krajine by mala byť ustavičná analýza našich pomerov. To znamená podobne nekompromisne a dôsledne urobiť nie menej dôkladnú vedeckú previerku všetkých doterajších výsledkov a skúseností z takmer päťdesiatročnej (a aj u nás už sedemnást či dvadsaťročnej) existencie *socialistického* zriadenia, ako to urobil pred sto rokmi Marx o kapitalizme. Analyzovať až do dna, bez bázne a sentimentality všetky prednosti socialistickej zria-

denia, víťazstvá a úspechy, najmä však neúspechy a prehry, slabé miesta, retardácie a stagnácie. *Hľadať a nájsť na základe toho východiská zaručujúce, aby sa socializmus ako historicky doteraz najvyššie spoločenské zriadenie plnšie uplatnil a rozvinul, aby nezaostával hlboko pod svojimi možnosťami, ale aby ich maximálne využil.*

Táto úloha sa pravdaže nemôže v rovnakej miere a v rovnakej podobe vzťahovať na všetky vedy, ktoré doteraz — väčšinou dosť nepresne — zahŕňame u nás do spoločenských vied. Netýka sa rovnako napr. hudobnej vedy, sociológie, národopisu, ekonómie, literárnej teórie, právnych vied a histórie. Istým spôsobom sa ich však týka všetkých.

Ak by práve túto úlohu plnili spoločenské vedy, alebo aspoň niektoré z nich, najmä ekonómia, sociológia, právne vedy, história i filozofia, tak ako ju už aj začali plniť, ak by sa im práve na to poskytla plná možnosť a podpora, ba priam by sa na to vyzvali, neviem, čím by mohli ešte viac a lepšie prospieť svojmu hlavnému poslaniu. Platí to tým viac, ak uznávame zásadu, podľa ktorej úlohou filozofie, teórie a vôbec vedy nie je iba vysvetľovať svet, ale ho meniť. Lenže táto Marxova téza — a v dnešných našich podmienkach osobitne — platí vo svojom dialektickom protiklade aj naopak: že ho totiž nemožno meniť, ak ho nedokážeme osvetliť, ostrým lúčom vedeckého poznania preniknúť.

Uvediem konkrétnejší príklad: Ako jedna z najhlavnejších, naozaj kľúčových a doslova existenčných (no napriek všetkému, čo sa tu dosiaľ vykonalo, žiaľ, aj najzanedbannejších) otázok sa nám dnes okrem problematiky ekonomických stimulov celkom jednoznačne ukazuje komplex problematiky týkajúci sa socialistickej demokracie, celého jej systému a mechanizmu. Je to v podstate otázka dobrovoľného a iniciatívneho zainteresovania a vtahovania ľudu nielen do výroby, ale aj do správy verejných vecí, s plnou osobnou zaangažovanosťou a primeranou kvalifikáciou a zodpovednosťou. Spadá do toho (a to na jednom z prvých miest) pravdaže aj systém výberu, volieb a voliteľnosti ľudí do všetkých zastupiteľských sborov a zodpovedných štátnych a verejných funkcií. Skrátka, celá tá problematika, vytvárajúca pre občanov socialistickej demokracie a socialistickeho štátu optimálnu možnosť zvoliť si na každé konkrétne, historicky dané obdobie ľudí, ktorých si naozaj vyberú (a na základe toho rešpektujú), o ktorých sú presvedčení, že sú to ich predstavitelia, najlepší z najlepších, ktorí sú najpripravenejší a najpovolannejší určené úlohy v danom období riešiť. Iba na tomto základe možno budovať aj nevyhnutnú a naozaj prepotrebnú tvorivosť, vzájomnú zodpovednosť a vnútorne uvedomelú spoločenskú disciplínu, po ktorej sa dnes toľko a oprávnené volá.

Táto otázka je nielen u nás, ale v celom socialistickej svete (niekde viac, niekde menej) zatiaľ jedným z najboľavejších a najzraniteľnejších miest. V tejto oblasti musí ešte v záujme plnšieho rozvoja socializmu dôjsť v budúcnosti k hlbokým premenám, lebo pri doterajšom systéme nemožno zastať. Súvisí to už s prechodom od nevyhnutnej, objektívnymi historickými okolnosťami podmienenej etapy, ktorou bola diktatúra proletariátu, do rovnako nevyhnutnej a novými spoločensko-triednymi vzťahmi podmienenej vyššej etapy, ktorou je všeludový štát a jeho demokracia a neskôr všeludová samospráva.

Celá táto rozsiahla, zvrchovane dôležitá problematika so všetkými jej dôsledkami a súvislosťami sa aj v teórii stále ešte veľmi zanedbáva, ba v mnohých smeroch sa doslova obchádza. U Marxa a Engelsa mohla byť pochopiteľne formulovaná viac-menej len všeobecne, iba ako vývojová tendencia, bez možnosti spresniť ju na základe skúseností z konkrétnej praxe socialistickej výstavby. Aj Lenin mohol fakticky za svojho života dôkladnejšie *načrtnúť* a na základe poznatkov z praxe *spresňovať* iba mechanizmus prvej etapy proletárskeho štátu, t. j. diktatúry proletariátu. Širšie a dôkladnejšie je už táto problematika rozvinutá v Programme KSSS. Ale aj tu je formulovaná predovšetkým ako *dejinná tendencia*, ktorej konkrétne uplatňovanie bude sa musieť detailne ešte skúmať, doplniť na základe hlbokej analýzy, vzájomnej dialektiky teórie a praxe ako aj špecifických podmienok jednotlivých socialistických krajín. Nevieam, k akým výsledkom a záverom v tomto smere dospela nedávna celoštátna stranícka konferencia, ktorá o týchto otázkach rokovala (súdruhovia, ktorí na nej boli, mohli by nás s nimi oboznámiť), isté však je, že v spracúvaní celého tohto rozsiahleho komplexu problémov je poslanie viacerých spoločenských vied zvrchovane dôležité. Nemôžeme predsa naďalej zostávať napr. *iba* pri opakovaní tézy, že náš štát, naše zriadenie sú demokratickejšie ako hociktorý aj najvyspelejší buržoázny poriadok a štát, predovšetkým z hľadiska jeho *obsahu*, t. j. z hľadiska vlády pracujúceho ľudu, záujmov jeho absolútnej väčšiny, zakotvených nielen na papieri, ale zabezpečených aj materiálnou bázou, spoločenským vlastníctvom výrobných prostriedkov. To je nesporne podstata a *základ* celej tejto otázky. Nemožno však zostať *iba* pri ňom. Socializmus musí buržoázne zriadenie prekonať a *predstihnúť* aj oveľa prepracovanejšími, dokonalejšími *formami* demokracie, ktoré nielenže nesmú zaostávať za formálno-demokratickými právami buržoáznej spoločnosti, ale ich musia, hoci bez napodobňovania vonkajšej atraktívnosti, zjavne prekonať a predstihnúť svojou väčšou *dokonalosťou*. Tak ako sa na historicky vyššie a vyspelejšie spoločenské zriadenie naozaj patrí.

Pozrieť skutočnosti priamo do očí, nepchať hlavu do piesku pred zjavnými nedostatkami v tomto smere, ale naopak, usilovať sa priniesť do súťaže socializmu s kapitalizmom aj v tejto veľmi exponovanej oblasti presvedčivé fakty, je mimoriadne zodpovednou a náročnou úlohou. Aj pre spoločenské vedy, ktoré sa touto otázkou doteraz zaoberali tiež dosť povrchno a verbálne. V žiadnom prípade tu nemôže ísť o apoteózu buržoáznej demokracie (ktorá je naozaj zväčša maskovanou formou triednej nadvlády kapitalistov nad pracujúcim ľudom s množstvom všelijakých cenzov) ale ide o jej skutočné predstihnutie a *prekonanie* smerom k vyššiemu, dokonalejšiemu typu demokracie.

Právne, ale aj všetky ostatné spoločenské vedy majú tu svoje nezvyčajné pole pôsobnosti: skúmať, rozvíjať a osvetľovať tieto problémy, usilovať sa o ich vedecké riešenie. Pravda, úlohy a poslanie spoločenských vied v súčasnej našej spoločnosti nie sú tým nijako vyčerpané. Spoločenské vedy ako všetky vedy majú aj svoje najvnútornejšie imanentné problémy, svoje teoretické a metodologické otázky a zákony, na základe ktorých sa rozvíjajú. Bohaté skúsenosti nás varujú pred ich zanedbávaním. Musí ich rešpektovať a rozvíjať každá veda v záujme svojho upevňovania, a teda koniec koncov i v záujme toho, aby sa mohli na

patričnej úrovni riešiť aj spoločenské úlohy, o ktorých bola dosiaľ reč. *Otázka vnútornej teoretickej a metodologickej výstavby a upevňovania každej spoločenskovednej disciplíny, jej faktografická znalosť, informovanosť, svetová rozhladenosť má tu fundamentálny význam*, lebo je neodmysliteľným predpokladom úspešného splnenia akejkolvek praktickej úlohy, akejkolvek aplikácie teórie a vedy.

Aby sa však práve takto mohli humanitné vedy vyvíjať, musia žiť v zdravom spoločenskom ovzduší a organizme, ktorý zas samy napomáhajú v nemalej miere vytvárať. A tak súvislosť medzi oboma týmito úlohami a stránkami vedy je vzájomná, dialekticky spätá.

My marxisti sme zo všetkých doteraz známych teórií a filozofických systémov najviac povraveli a popísali o vedeckom riadení spoločnosti. Utrpíme však v dejinách nezávideniahodnú hanbu, ak sa všetkými možnými prostriedkami, ktorými disponujeme, nepričiníme o to, aby naša aktivita v tomto smere nezostávala iba vo sfére „krásnej“ teórie, alebo prechádzala z nej dokonca namiesto do skutkov do nafúknutých fráz. Marxisti vysoko vyzdvihli aj tézu, že veda sa dnes stáva bezprostrednou výrobnou silou. V našom tábore sa táto téza zrodila, teoreticky formulovala a tisíc ráz slávnostne proklamovala. Neveľmi by nás však ctilo, ak by sa aj v budúcnosti nadhlo udržiaval, alebo dokonca ešte rozvíjal nežiadúci stav, pri ktorom my síce túto tézu pri každej novej príležitosti vehementne proklamujeme, ale veľkomonopolisti v Spojených štátoch amerických, v západnom Nemecku, vo Francúzsku, v Japonsku a v Taliansku ju často aj bez zbytočného rečenia oveľa intenzívnejšie uskutočňujú ako my (aspoň vo výrobnnej sfére a v technickom rozvoji, ale aj v iných oblastiach, napr. v službách obyvateľstvu atď.).

V tomto smere majú spoločenské vedy u nás nie jednu povinnosť a vlastnú sféru vplyvu: pobádať prax, praktickú riadiacu činnosť, aby poznatky vied rešpektovala, využívala, aby sa nimi riadila a intenzívnejšie ako dosiaľ ich uvádzala do života. Nehovorím nič nového, ale treba to pripomínať tým nástojčivejšie, lebo v doterajšom vývoji socializmu — a na jeho veľkú škodu — bol vzťah vedy k riadiacej praxi a politike často prevrátený, metafyzický a neraz priamo opačný, než aký má byť práve v tejto spoločnosti, ktorá nemá triedne zábrany pri uplatňovaní vedy v praxi. Vedecky riadiť znamená poznať a predvídať, mať pred dnešným spôsobom života a práce predstih. Predvídať však znamená opäť predovšetkým poznať doterajšiu a súčasnú prax a jej možnosti, porovnávať, konfrontovať a na základe toho odhadovať a stimulovať vývojové tendencie, ovplyvňovať a meniť spoločenské determinanty.

Na minulej besede o vzťahu politiky a vedy s. Szántó spomínal, že v celých doterajších dejinách robotníckeho hnutia musela marxistická veda aj medzi vlastnými stúpenkami marxizmu urputne bojovať o svoje uplatnenie. Spomínalo sa, ako často sa Marx na mnohých predstaviteľov I. internacionály ponosoval, že si nerobia „veľké starosti pre teoretické otázky“, ako často musel aj Lenin polemizovať proti tým revolucionárom, pre ktorých bola veda a materialistická dialektika „posledná v kalendári“. Hovorilo sa neraz aj o tom, že až teraz vari, v tomto a nasledujúcom období vývoja socializmu začína mať konkrétne naša

marxistická veda v širšom meradle aj nevyhnutné kádrové predpoklady, aby jej vplyv prevládol v ďalšom vývoji nad neúmernou živelnosťou, nadmernou improvizáciou, subjektivismom a povrchným pohľadom tzv. „zdravého rozumu“, „nativného realizmu“, inštinktívnej orientácie „prirodzeného“, t. j. väčšinou mechanistického materializmu atď.

Tomuto procesu treba *vedome* pomáhať. Vkladať do neho čím viac síl a cielavedomej a zámernej aktivity, lebo bez nej sa s tvrdou neúprosnosťou uplatňuje známa Marxom už dávno formulovaná zásada, podľa ktorej „nevedomosť má strašnú silu a obávame sa, že bude ešte príčinou mnohých tragédií“.

V súvislosti so zdôrazňovaním faktu, že veda sa stáva bezprostrednou výrobnou silou, nezaškodilo by ani, ak by sa aj podrobnejšie a hlbšie ako doteraz osvetlilo a osvetľovalo, akú úlohu pri vytváraní priamo existenčných predpokladov života človeka a spoločnosti, ktoré sa vytvárajú vo výrobe, majú spoločenské vedy. V doterajších prácach, ktoré som o tom čítal, celá otázka sa viac-menej zužuje iba na evidentnú úlohu prírodných a technických vied. O úlohe spoločenských vied v tomto procese sa obyčajne hovorí len všeobecne a neisto, alebo najčastejšie vôbec nie. Podľa môjho názoru obchádza sa dosť nepochopiteľne najmä hlavná otázka, že rozhodujúcim činiteľom aj vo výrobe — napriek rozvinutej automatizácii a kybernetizácii — predsa len zatiaľ zostáva, a zrejme zostane, živý výrobca-človek. Od jeho schopností, vedomostí, kvalifikácie i morálnych vlastností závisí, ako a nakoľko bude aj technika (ako spredmetnená a aplikovaná prírodoveda) použitá a využitá. Nehovoriac už o tom, *na čo* bude použitá. No a pri formovaní *človeka*, t. j. aj človeka-výrobcu majú spoločenské vedy i umenie bezprostredný, priamy a nezanedbateľný vplyv. Nehovoriac už o ostatných ich funkciách a morálnych a spoločenských hodnotách.

*

Ďalším nemalým problémom, ktorý sa vynára najmä v súvislosti s postupujúcou vedeckou a technickou revolúciou aj pred spoločenskými vedami čím ďalej, tým nástojčivejšie, je ich *zexaktňovanie*. Hoci sme to ešte donedávna popierali, musíme dnes v záujme zobjektívnenia a zvedečtenia mnohých humanitných vied pripustiť do nich matematické metódy práce a iné kvantifikačné prvky. Pohodlnosť, konzervativizmus, snaha pracovať starými vychodenými cestami a nechuf učiť sa je v tejto otázke neobyčajne zotrvačná a škodlivá. Isté je, že exaktné matematické a iné merateľné metódy sa dajú aj v tejto oblasti vied použiť v oveľa väčšom meradle, než sme to schopní ešte dnes predvídať a pripustiť. A nemusí to vždy a v každom prípade viesť k novému pozitivizmu — ktorého nebezpečenstvo nám nesporne hrozí — ak len budeme k týmto problémom pristupovať všestranne a dialekticky.

Zároveň a naproti tomu sú však holým nezmyslom a utópiou predstavy, že v spoločenských vedách je možné všetko zredukovať na kvantifikačne merateľné, „odsubjektivizované“ postupy — a kým to nebude, zatiaľ nemožno o týchto vedách hovoriť ako o skutočných objektívnych vedách!

Pri takomto a podobnom zmýšľaní sa jednoducho neprípustným spôsobom prenášajú metodologické postupy z jednej oblasti vied do druhej. Nerešpektujú

sa špecifiká jednotlivých vied, vyplývajúce zo špecifik samého predmetu skúmania. Vedec skúmajúci otázky morálky, zmyslu života, slobody rozhodovania, estetické hodnoty, ľudské ciele a ideály atď. nikdy nebude môcť, žiaľ, pracovať a postupovať tak ako prírodovedec, skúmajúci mŕtvu alebo aj inú živú skutočnosť. To je možno neprijemná skutočnosť, ale je to tak a žiadny úzkostlivý scientizmus a ohraničený empirizmus ju nezvráti.

Faktom ostáva, že aj pri najoptimálnejšom uplatnení matematických a iných empirických a merateľných metód v jednotlivých spoločenských vedách, ktoré všemožne musíme podporovať, vždy tu ešte ostanú problémy, s ktorými si nebudeme vedieť poradiť ináč ako silou mysliacej abstrakcie a filozofického zovšeobecňovania, subjektívnym prístupom, osobným hodnotením a klasifikáciou javov. Poskytuje to vždy možnosti pre subjektivismus, ale principiálne to neznamená, že by bolo možné tento nevyhnutný spôsob práce v týchto vedách označiť za nevedecký. Aj on predsa vychádza z *objektívnych faktov*, z poznatkov iných vied a overovaných výsledkov vlastnej vednej disciplíny. Aj on predsa predpokladá, že — ako hovorí Alexander Matuška — „treba mať napred znalosti až potom názory“. Odlíšny a náročný je tento spôsob práce predovšetkým tým, že vyžaduje skutočné mysliteľské osobnosti.

*

Kardinálnou otázkou ďalšieho rozvoja nášho spoločenského života, aj rozvoja humanitných vied, zostáva aj naďalej a natrvalo vzťah teórie a praxe, ich vzájomnej spätosti, hlbokého dialektického pochopenia a rešpektovania. Od ich vzájomného pomeru závisí nielen tempo rozvoja celej našej spoločnosti, ale aj každej jeho zložky osobitne: teórie i praxe.

Mám na mysli napr. takú novú, alebo staronovú, spoločenskovednú disciplínu, ako je sociológia. Začína sa teraz po rokoch rozvíjať, ale už hneď od začiatku jej hrozí, že sa dostane znova do ťažkostí a do závozu, alebo do novej stagnácie (skôr než sa vôbec rozvinie), ak práve dialektický vzťah medzi teóriou a praxou nebude v nej primeraný. Málo by nám pomohli uznesenia, ba aj materiálna, kádrová a morálna podpora na vybudovanie ústavov tejto vedy, ak jednak ona sama nezačne robiť svojou hlbokou vedeckou analýzou spoločensky prospešnú prácu, a najmä ak by sa dosiahnuté výsledky tejto vedy *nevyužívali* alebo dokonca ignorovali; ak by prax zostala k nim z akýchkoľvek príčin nevšímavá alebo hluchá.

V takom prípade by to nepoškodilo iba prax samu, ale aj sociologickú teóriu a vedu ako takú. Pri takomto vzťahu mohla by aj naďalej iba vegetovať a živiť. Nemala by verifikačné podmienky a kritériá, bez ktorých sa nemôže rozvíjať ani jedna veda. Napokon by sa dostávala aj do psychickej úzkosti a depresie z pocitu, že je opäť nepotrebná.

Podobnú úlohu, i keď vari nie v takej priamej a bezprostrednej podobe ako v sociológii, hrá vzťah teórie a praxe aj v iných spoločenských vedách, najmä v ekonómii a v právnych vedách, v pedagogike a experimentálnej psychológii, ale aj v umenovedách. Hoci v každej z nich predstavuje to, čo zahŕňame pod široký pojem praxe, niečo iné.

Nemrzí nás tu, pravda, „prirodzené“ protirečenie a napätie medzi teóriou a praxou, ktoré naopak je vždy zdrojom pohybu a vývoja. Ide nám o to, aby sa toto prirodzené protirečenie medzi novými poznatkami teórie a zaostávajúcou praxou alebo naopak medzi novými skúsenosťami a potrebami života a medzi zaostávajúcou teóriou aj prirodzene *riešilo*, aby z administratívnych a mocensko-byrokratických príčin neprerastalo do neprekonateľných metafyzických protív.

Iľja Erenburg na minuloročnej spisovateľskej konferencii na Táloch o dnešnom poslaní spisovateľa povedal, že musí byť „röntgenovým lúčom, seizmografickou stanicou. Musí vidieť a cítiť čosi z toho, čo nevideli a necítili iní“. „Ak spisovateľ neplní túto funkciu,“ hovorí Erenburg, „tak je v spoločnosti darmožráčom.“ Nie sú to zlé slová a myslím, že by sa dali istým spôsobom analogicky vzťahovať aj na spoločenské vedy a jej pracovníkov. Spoločenské vedy *musia byť* človeku a životu dajako prospešné. Večná je iba otázka: *Ako?* Či bezprostredne, alebo sprostredkovane; kedy bezprostredne a kedy sprostredkovane atď. V nijakom prípade sa však tejto potreby a ctížiadosti nemôžu humanitné vedy vzdať, ak len nechcú ohroziť aj svoju vlastnú existenciu. A dosť bezcenné, podľa môjho názoru, je aj vyhovárať sa na „neprajné pomery“, pretože v dejinách dosiaľ nebolo „pomero“v, v ktorých by sa nové a progresívne myšlienky presadzovali bez prekážok a ľahko, bez toho, aby popri pochopení a podpore nenarážali aj na nepochopenie a odpor. Mysleli sme si, že v socializme to tak nebude, alebo by aspoň nemuselo byť, no dnes už nemôžeme vydávať svoje ilúzie a zbožné želania za skutočnosť. Spoločenskú skutočnosť — na rozdiel od prírodnej — vytvárajú ľudia, nejestvuje nezávisle od nich. Preto na postoji ľudí v nej, na ich aktivitě a čínorodosti veľa záleží. Nijaké „pomery“ sa ešte nezmenili bez ľudí a ani naše sa nezlepšia bez nás.

Základné problémy a protirečenia našej doby musíme napomáhať riešiť *dnes*, a nie sa iba oddávať vidinám budúcnosti. Bez tvrdej roboty a riešenia *dnešných* protirečení a problémov krásna budúcnosť nepríde, ani prísť nemôže. Plnú pravdu má v tomto smere Kosík, ktorý vo svojej prednáške *Antinomie morálky*, prednesenej na minuloročnom májovom sympóziu v Ríme, pripomenul, že „čím menej je každá doba schopna své problémy a rozpory reálne riešiť, tým usilovnejšie poveruje jejích riešením budúcnosť“. Či chceme alebo nie, zápas sa tu musí zrejme aj v tejto oblasti viesť na dvoch frontoch: proti pseudoprotibémom, subjektívizmu a únikovosti v humanitných vedách (hoci už v záujme toho, aby sme *my sami* nemali pocit „darmožráčov“ v spoločnosti) a súčasne proti podceňovaniu, zanedbávaniu, takému i onakému likvidátorstvu a znemožňovaniu marxisticky angažovanej, a preto aj dôkladne kritickej filozofie a vedy.

Dôležitá otázka spočíva z tohto hľadiska, pravda, v tom, či a nakoľko sme na to dostatočne pripravení, kvalifikovaní, nielen vzhľadom na perspektívy, ale aj vzhľadom na súčasné úlohy a potreby. Tieto dve časové dimenzie sa niekedy stavajú proti sebe, izolujú a odtŕhajú sa. Jedni zdôrazňujú iba *dnešnú* potrebu a nestarajú sa veľmi o budúcnosť (nevytvárajú preto ani podmienky pre najzákladnejší teoretický výskum, ktorý neprináša hneď a bezprostredne svoje plody) a druhí v záujme veľkých vzdialenejších cieľov bagatelizujú zas prítomné problémy a potreby. V skutočnosti je už dávno — napriek obom týmto neustále

sa opakujúcim extrémom — preverené, že ani tu niet nepreniknuteľných metafyzických hraníc, ale musí tu pôsobiť vzájomná dialektika oboch týchto stránok.

Základom tejto dialektiky vo vedách je však za normálnych — tak povediac mierových podmienok — predsa len dlhodobý teoretický výskum, zameraný na kľúčové otázky rozvoja každej vedy. Iba na jeho fundamentoch možno robiť akúkoľvek užitočnú aplikáciu. V tejto súvislosti si napríklad mnohí kritici tzv. rozkolísanosti spoločenských vied a jej pracovníkov naozaj zväčša neuvedomujú, že rozkolísanosť, ktorá vskutku občas existuje, bola alebo je okrem iného aj dôsledkom toho, že sa vedecká práca príliš často a priveľa orientovala na podenkové a dobové problémy, zanedbávajúc pritom svoju najzákladnejšiu teoretickú výstavbu, bez ktorej nemôže byť pevná žiadna veda.

*

Nakoniec ešte jednu otázku by som nerád obišiel. Je to otázka, či vzhľadom na obyčajnú delikátnosť, jemnosť a citlivosť tvorivej mysliteľskej práce v spoločenských vedách je vôbec možné dajaké ich usmerňovanie a riadenie. Či je to možné a potrebné? Táto otázka sa v rozličnej podobe vynárala najmä v poslednom čase aj v súvislosti s diskusiami o novej organizácii spoločenských vied a i vtedy, keď sa v obnaženej podobe priamo nevyslovovala, bola ustavične kdesi v podvedomí.

Chcel by som na túto otázku odpovedať celkom jednoznačne: Koordinovať, usmerňovať, plánovať a riadiť aj túto prácu je — podľa môjho názoru a hlbokého presvedčenia — nielen potrebné, užitočné a možné, ale vo vyspelej a organizovanej spoločnosti aj nevyhnutné. Som presvedčený, že dobrý spôsob organizácie dáva aj tu lepšie možnosti a predpoklady, ako dôjsť k cieľavedomejším výsledkom, než iba samovoľný živelný vývoj. Problém spočíva však zrejme aj tu predovšetkým v tom, ako rozvoj spoločenských vied „plánovať“, podnecovať, usmerňovať a riadiť.

Nedá sa to, najmä pokiaľ ide o obsahovú stránku, v žiadnom prípade úspešne robiť reglementovaním a administrovaním ani vrchnostenskými a spravidla nekvalifikovanými vonkajšími zásahmi do vedy. O tom sme sa už presvedčili. Ale dá sa to aj v tejto oblasti robiť napr. iniciatívnymi podnetmi, strhujúcimi myšlienkami, prostredníctvom vedeckých osobností. Podnetné, nasledovaniahodné myšlienky vyslovené v pravý čas vydajú v tejto oblasti obyčajne viac ako hŕba direktív a uznesení, ktoré sú, pravda, niekedy tiež potrebné, najmä na organizačnú výstavbu a materiálne zabezpečenie rozvoja vedy, t. j. na uplatňovanie sa práve tých inšpirujúcich a podnetných myšlienok.

Aj vedúcu úlohu strany treba v tejto špecifickej oblasti, podľa môjho názoru, chápať predovšetkým v tomto jej inšpirujúcom, tvorivý rozmach a kritického ducha podnecujúcom poslaní.

To si však bezpodmienečne vyžaduje vysokú náročnosť, skúsenosť a mysliteľskú úroveň riadiacich kádrov. Lebo táto zásada vyžaduje, aby tí, čo riadia, čo sú na toto mimoriadne náročné a zodpovedné miesto povolani, mali v sebe dar a nevyschýnajúci zdroj tvorivého myslenia, nevyčerpatelnú zásobu strhujúcich podnetov a nasledovaniahodných myšlienok, príkladov a činov!

Prepáčte mi, ak som v tomto nesúrodnom, dosť všeobecnom, pridlhom a dnešnú problematiku aj tak zďaleka nevyčerpávajúcom úvodnom slove otázky viac nastoloval, ako na ne odpovedal. To má byť práve zmyslom nasledujúcej a veríme, že nie iba tejto, diskusie.

Július Strinka: Problém, ku ktorému by som chcel úvodom vysloviť niekoľko myšlienok, môže sa na prvý pohľad zdať už takmer banálny. Ide o slobodu vedy, o slobodu vedeckej tvorby. Nemienim sa však zaoberať vonkajšími, spoločensko-politickými podmienkami tejto slobody. To je téma už naozaj hodne ošúchaná. Ide mi o priestor, ktorý je žiadúci pre pohyb vedeckého myslenia, o dimenzie problematiky vedeckej tvorby. Pravda, realizácia slobody vnútri vedy nie je možná bez spomenutých vonkajších podmienok. Bez ohľadu na ne existujú však aj tu nevyužitú možnosti, určité zábrany a obmedzenia, ktoré prekážajú rozšíriť a bohatšie diferencovať onen priestor, ktorý je potrebný pre spoločenskú vedy, ak majú v predstihu a naozaj im vlastným špecifickým spôsobom reagovať na potreby spoločenskej praxe.

Ponúka sa tu termín, ktorý bol v období prvého náporu proti dogmatizmu veľmi zaužívaný, na ktorý sa však v posledných rokoch akoby celkom zabudlo — autocenzúra. Pravda, niektorí ľudia sú náchylní nejednému spoločenskovednému pracovníkovi alebo publicistovi pripisovať skôr nedostatok ako prebytok autocenzúry; myslím si však, že ešte vždy ako brzdiaci element pôsobí aj tento faktor. Prirodzene, nemám na mysli tú vulgárnu formu autocenzúry, aká sa uplatňovala v období stalinizmu, t. j. úzkostlivé striehnutie, či je každá formulácia plne v zhode s posvätnou dogmou, ale jej oveľa nenápadnejšiu podobu: prílišnú zdržanlivosť pri kladení základných, osudových otázok spoločnosti a vedy, akúsi zviazanosť problematiky vedy s daným stavom spoločnosti, s existujúcou spoločenskou štruktúrou, s existujúcim modelom socializmu, akúsi bojzavosť prekročiť hranice vymedzujúce danú kvalitu socializmu. Ináč povedané, namiesto kritickoanalytickej funkcie vedy ešte stále prevláda jej funkcia apologetická.

Poviem to konkrétnejšie: ak sa Marxovi podarilo podať vedecky objektívnu analýzu kapitalizmu, ak sa mu podarilo odhaliť reálnu dialektiku jeho pohybu, tak sa mu to podarilo vďaka tomu, že ku kapitalizmu pristupoval nie ako k „večnej“ kategórii, ale ako k historicky podmienenej, historicky ohraničenej a prechodnej spoločenskej formácii, že ho skúmal z hľadiska jeho vlastnej sebanegácie. Celý Marxov prístup k analýze kapitalizmu sa fakticky zakladá na vedeckej hypotéze komunizmu, na heuristickom predpoklade o možnosti kvalitatívne vyššej spoločenskej formácie. Pritom ani nie je natolko rozhodujúce, že Marx vo všeobecnosti naozaj aj načrtol základné atribúty tejto novej, kvalitatívne vyššej formácie. To by sa nakoniec nemuselo pokladať za nič iného ako za jeden z projektov utopického socializmu. Rozhodujúce je to, že a akým spôsobom sa táto hypotéza, tento heuristický predpoklad uplatnil v Marxovej analýze samotného kapitalizmu, to, že Marx, vychádzajúc z predpokladu o historicite kapitalizmu, mohol pri jeho skúmaní v plnom rozsahu použiť dialektickú metódu, t. j. metódu, ktorá sa neobmedzuje iba na deskripciu danej reality, resp. iba na takú jej kritiku, ktorá vcelku nevybočuje z rámca jej zachovania, ale ktorá je imanentne zameraná na jej deštrukciu, ktorá sa manifestuje skúmaním vnútorných protirečení daného javu, tendencií a síl, vedúcich k zrušeniu danej kvality, k jej prekonaniu a vzniku novej kvality. Hypotéza komunizmu nie je teda u Marxa len nejakým dodatočným nadstavením jeho teórie kapitalizmu, ale je implicitne zahrnutá už v samotnej jeho metóde skúmania kapitalizmu ako historicky prechodnej formácie, ako kvality, ktorá pôsobením vnútorných protirečení speje k svojej vlastnej negácii. Povedané všeobecnejšie, Marxova dialektická metóda pri skú-

maní danej kvality implicitne obsahuje predpoklad zrušenia tejto kvality, predpoklad vzniku novej kvality. Alebo ináč, použitie tejto metódy je akoby pohľadom na predhistóriu skúmaného objektu zo zorného uhla jeho budúcej histórie.

Toto poučenie z Marxovej analýzy kapitalizmu má nesmierny heuristický význam aj pre skúmanie súčasného štádia socializmu. Už samotné uvedenie si skutočnosti, že tiež máme pred sebou iba historicky ohraničenú, historicky prechodnú etapu spoločenského vývinu, je metodicky efektívne, pretože umožňuje náležitý odstup od skúmaného objektu, môže prispieť k emancipácii vedy od rušivého dobového balastu.

Ovela závažnejšie je však poučenie týkajúce sa uplatnenia dialektickej metódy pri skúmaní súčasného socializmu.

Ako sme už ukázali, dialektická metóda nie je metódou apologetiky, ale metódou revolučnej kritiky. Avšak aj určitá forma kritiky môže byť apologetikou, nepriamou apologetikou. Je to taká kritika, ktorá síce vonkajškovo, vo vzťahu k existujúcim inštitúciám a predsudkom môže byť neraz i neobyčajne razantná, môže vyvolávať zdanie neobyčajnej priebornosti a často si vyžaduje i veľkú dávku morálnej odvahy, ktorá sa však jednako nedostáva ku koreňom kritizovaných negatívnych javov, neodhaľuje ich podstatné príčiny, ich zviazanosť so štruktúrnou stavbou spoločnosti. Je to kritika bežnej publicistiky (aj vedeckej), kritika etického pátosu, kritika osvietenského reformátorstva. Jej význam z hľadiska vedy je jednak v tom, že zhromažďuje a poskytuje bohatý empirický materiál, jednak v tom, že vytvára v spoločnosti priaznivú atmosféru pre pohyb samotnej vedy.

V čom však spočíva zmysel vlastnej revolučnej kritiky? V čom je špecifikum uplatnenia Marxovej dialektickej metódy pri skúmaní súčasného štádia socializmu?

Domnievam sa, že aj v tomto prípade, podobne ako to bolo u Marxa pri skúmaní kapitalizmu, nesmie sa progredujúca spoločenská veda uspokojiť ani iba púhou deskripciou reality, ani iba jej takou kritikou, ktorá v podstate neprekračuje rámec danej kvality socializmu, ale že musí byť plne zameraná na skúmanie jej vnútorných protirečení, a teda na skúmanie predpokladov jej vlastnej sebanegácie, jej vlastného sebazrušenia, a tým súčasne na skúmanie predpokladov vzniku novej, vyššej kvality socializmu. Ak totiž vyčerpávajúcou, globálnou a dôsledne vedeckou teóriou kapitalizmu mohla byť iba taká teória, ktorá svojimi dimenziami presahovala rámec kapitalizmu, ktorá dokázala analyzovať kapitalizmus z pozície jeho prekonania, z pozície nasledujúceho stupňa spoločenského vývinu, tak aj globálna, dôsledne vedecká teória súčasného socializmu musí byť takou teóriou, ktorá dokáže poňať súčasný socializmus iba ako jeden moment, jeden historicky determinovaný stupeň spoločenského vývoja, ktorá teda dokáže zahrnúť do seba nielen zákonitosti jeho vzniku a pohybu, ale aj zákonitosti jeho prekonania, nahradenia novým, vyšším vývojovým stupňom.

Hodno mimochodom pripomenúť, že sám Marx si nerobil vonkoncom nijaké ilúzie o začiatkoch komunistickej formácie. V jeho margináliách k súdobým predstavám a projektom komunizmu, ktoré si zaznamenal v *Ekonomicko-filozofických rukopisoch*, je v kritike týchto predstáv a projektov inherentne obsiahnuté, resp. sa s ňou prelína i prenikavá analýza predpokladanej historickej ohraničenosti, ktorou v prvých fázach musí byť nevyhnutne poznačená aj praktická realizácia komunizmu. Komunizmus pokladal za „nevyhnutný moment emancipácie a znovunájdenia človeka“, ale o jeho prvotných formách sa vyslovoval ako o ešte iba „hrubom komunizme“, v ktorom sa človek nielenže „nedostal nad súkromné vlastníctvo, ale dokonca ešte k nemu ani nedospel“, v ktorom je „vláda vecného vlastníctva (voči človeku — pozn. J. S.) tak veľká, že chce zničiť všetko, čo nie je súčasťou, aby patrilo všetkým ako *súkromné vlastníctvo*; chce násilne abstrahovať od nadania atď.“. „Tento komunizmus,“ napísal Marx, „tým, že neguje všade

osobnosť človeka — je práve len dôsledným výrazom súkromného vlastníctva, ktoré je touto negáciou.“ Inde zas vystríhal, že „je nutné vyvarovať sa, aby tu „spoločnosť“ nebola voči individuu fixovaná ako abstrakcia“ (K. Marx, *Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844*, SNPL, Praha 1961, 90—95).

Nie je tu príležitosť, aby sme sa podrobnejšie zaoberali týmito fragmentárnymi Marxovými výrokmí a skúmali mieru ich platnosti pre našu súčasnú spoločnosť. Jednako je však dobré mať na zreteli tento triezvy a vedecky rezervovaný Marxov postoj k problémom spoločnosti, ktorej vznik vtedy iba vzdialene predpokladal. Je to tiež jedno poučenie z Marxa.

Vráťme sa však k metodologickému hľadisku, ktoré sme sa tu pokúsili formulovať. Prirodzene, nie je tu možné podrobnejšie sa zaoberať jeho aplikáciou. Poukážeme však aspoň na jeden už realizovaný príklad. Mám na mysli dielo našej ekonomickej vedy, ktoré vykonala pri vypracovaní tých teoretických princípov a východísk, ktoré sa stali základom pre nový projekt riadenia a plánovania národného hospodárstva. Myslím, že tu máme do činenia hoci len s čiastkovým, predsa však kvalitatívnym zlomom tak v oblasti teórie, ako aj v oblasti jej praktickej aplikácie. Dosiagnúť to bolo možné jedine metódou revolučnej kritiky, metódou radikálnej revízie zastaralých predstáv a názorov, a teda uplatnením hľadiska novej, iba predpokladanej kvality.

Podobný prístup je však žiadúci aj vo vzťahu k iným stránkam a oblastiam spoločenskej reality a napokon i k spoločnosti ako celku.

Je isté zrejme, že v porovnaní s deskriptívnou a apologetickou vedou uplatnenie dialektickej metódy, ktorá je imanentne zameraná na deštrukciu danej kvality a jej prekonanie novou kvalitou, predpokladá oveľa väčší priestor pre pohyb vedeckého myslenia, a to tak v horizontálnom, ako aj a najmä vo vertikálnom smere. Vyžaduje si to preniknutie k hlbším vrstvám skutočnosti, objavovanie skrytých, utajených zdrojov jej pohybu, preskúmanie zložitého mechanizmu sprostredkujúcich článkov medzi javom a podstatou, poznanie reality v jej konkrétnej totalite.

Popri gnozeologickom aspekte sa tu výrazne presadzuje aj aspekt ontologický. Ten spočíva v potrebe adekvátnejšie definovať povahu spoločenskej reality ako špecificky ľudskej reality, ako prostredie, ale súčasne aj ako produkt aktívneho ľudskeho subjektu. Myslím, že pri analýze tejto povahy spoločenskej reality sa môže veľmi efektívne uplatniť teória odcudzenia, ktorá najplastickejšie postihuje napätie medzi autenticitou človeka a spätným tlakom jeho spredmetnenej aktivity.

Pravda, tieto marginálne poznámky ani zďaleka nevystihujú zložitú a riskantnú problematiku, ktorú bude nutné riešiť. Iste je však z nich zrejme, že požiadavka dôsledného uplatnenia dialektickej metódy pri skúmaní súčasnej spoločnosti nastoľuje v plnej vážnosti otázku slobody vedy, otázku dimenzií jej problematiky. Myslím, že sa tu nebude možné vyhnúť ani takým problémom, ktoré pred nedávnom kvalifikoval ktosi ako prejav tzv. filozofického skepticizmu, ktorých nastolenie však neznamená nič iného ako stotočné pátranie po hlbšej a diferencovanejšej pravde dnešného sveta a v ňom csobitne dnešného socializmu.

Nakoniec ešte jednu poznámku:

V 17. čísle Kultúrneho života v článku *Ako myslí a cíti moja generácia* vyslovila Dagmar Bendová, príslušníčka generácie dnešných dvadsaťročných, takúto, podľa mojej mienky, veľmi symptomatickú myšlienku: „Nás, ľudí, ktorí nepoznali ani kapitalizmus ani nezažili vojnu a ani z vlastnej praxe nemôžu porovnať výhody tohto zriadenia oproti zriadeniu predchádzajúcemu, nie je možné získať len argumentmi proti kapitalizmu, ale v prvom rade argumentmi v prospech socializmu,“ pričom z celého článku vyplýva, že tých argumentov v prospech socializmu dnešná mládež sama naozaj nenachádza dostatok.

Takéto konštatovanie je nesmierne závažným svedectvom a súčasne výzvou, na ktorú nemožno neodpovedať. Isteže by sme mohli uviesť mnoho viac alebo menej presvedčivých argumentov v prospech socializmu, ale na tom tu vôbec nezáleží. Dôležité je, ako vytvoríť podmienky, aby sama mládež spontánne, svojou vlastnou účasťou nadobudla vedomie o zmysle socializmu. Je zlé, ak vzniká dojem, že sa socializmus akoby vyčerpal tým, že sa utvrdil ako negácia kapitalizmu. Raison d'être socializmu vonkoncom nie je a nemôže byť iba v popretí minulosti. Ide o budúcnosť, ale nie o budúcnosť, ktorú máme dostať akoby darom za poslušnosť a usilovnú prácu, ale o budúcnosť, ktorú pokladáme sami za hodnu svojho úsilia, obetí, rizika. Dať mládeži priestor pre formovanie vlastného poňatia socializmu, dať jej možnosť vlastným spôsobom sa podieľať na vytváraní budúcnosti — to je najúčinnjší argument v prospech socializmu. A to je napokon aj politický aspekt uplatnenia dialektickej metódy, slobodného, nehateného rozvoja kritickej vedy. Pretože negovať existujúce projektom nového znamená súčasne angažovať najpriateľnejšie spoločenské sily, dávať zmysel a náplň ich vlastnej spontánnej aktivite.*

Ján Kocka: Ak hovoríme o stagnácii spoločenských vied, treba poznamenať, že sa zanedbala nielen faktová, obsahová stránka, ale aj stránka všeobecne metodologická a systémová. Mám tu na mysli predovšetkým pojem spoločenských vied, s ktorými sa narába veľmi ľubovoľne. Konfúzne pochopenie spoločenskovedných disciplín sa prejavuje nielen v teórii, ale aj v praktickej výučbe. Spoločenské vedy sa bežne stotožňujú s marxizmom, ktorý obsahuje známe súčasti. Takto nám vypadli eminentne spoločenskovedné vedy, ako je história, jazykoveda, nehovoriac o sociológii a kybernetike ako teórii aj sociálnej regulácie.

Vo vedách, i keď majú vlastný špecifický predmet skúmania, neexistujú neprekročiteľné hranice, a to ani medzi vedami prírodnými a spoločenskými. Napríklad politická ekonómia ako typická sociálna disciplína, veda o tvorbe a realizácii ekonomických hodnôt stavia na poznatkoch technologických, ktoré sú v konečnej podobe prírodovedecké poznatky a využíva ich. Nakoniec každá veda má svoje sociálne aspekty, a to tak v genéze, ako aj v praktických dôsledkoch.

Ak sú všetky vedy rovnocenné, predsa len sú niektoré, na ktorých musí byť predovšetkým naša socialistická spoločnosť výnimočne zainteresovaná. Je to politická ekonómia a sociológia. Veľmi sa oháňame najmä v poslednom čase slovami veda, vedecké riadenie. Stane sa to však frázou, ak sa nevytvoria príslušné teoretické disciplíny. Pravda, na to treba vytvoríť aj primerané predpoklady. Problém všestranného rozvoja vedy má teoretický, ale aj praktický dosah, pretože z hľadiska teórie je úplne samozrejmé, že nesmú existovať nijaké zábrany pre jej rozvoj, nijaké apriórne hľadiská. Ako to realizovať v praxi, to je druhá otázka. Lahko citovať Marxovu tézu o tom, že filozofia má premeniť svet, ale nie je také jednoduché uskutočniť, aby veda a vedci sa konkrétne zúčastňovali na riadení spoločenského života. Treba povedať, že ak spoločnosť nevyužije v maximálnej miere tvorivé sily, ktorými disponuje, podpíluje si konár, na ktorom sedí, dochádza k stagnácii, úpadku tak v teórii, ako aj v praktickej oblasti.

Keď v nedávnej minulosti došlo k zmenám kritérií hodnotenia teórie a vedy, bol to zlom iste významný a historický. Ale stále ešte je nebezpečenstvo obviňovania z revizionizmu a podobne, pretože nie je celkom jasné, v akých hraničiach sa môže tvorivosť myslenia pohybovať. A to je na prekážku rozbehu teoretizovania. Ale myslím si, že to základné sa už vyjasnilo. Ak trváme na tom, že náš ďalší vývin sa musí viac a viac oprieť o vedu, treba si uvedomiť, že viera a nadšenie nemôžu nahradiť racionálne po-

* Upravený text tohto príspevku bol uverejnený v *Kultúrnom živote*, 1965, č. 21 pod názvom *Veda apologetická a kritická*.

znania. To treba uplatniť pri hodnotení ľudí. V minulosti sa stávalo, že sa skôr dala prednosť človeku zapálenému, dogmatickému, s politickými zásluhami, kým človek problémový bol nepohodlný. Vývin je otázkou času, ale budúcnosť sa rysuje tak, že teória zaujme také miesto v spoločnosti, ako o tom hovoril s. Strinka.

Andrej Sirácky: Nielen v sociológii, ale v marxistickom myslení vôbec sa musí prekonávať v určitom zmysle Stalinom kanonizovaná koncepcia historického materializmu. V podstate ide o zachovanie jadra a základu, o materialistický výklad dejín i spoločenského vývoja. V tom spočíva filozofický základ interpretácie problémov jednotlivca a spoločnosti. V umŕtvujúcej schéme nefilozofických, inak však správnych kategórií nemôžeme pochopiť zložité spoločenské a duchovné procesy dneška.

Sociológia sa donedávna zoznávala, ignorovala a dodnes sa celkom neprekonali určité predsudky. V dokumente *O zásadách pre ďalšie prehĺbenie riadenia spoločenských vied* sa hovorí o tom, že ÚV KSCB bude venovať mimoriadnu pozornosť rozvoju teórie riadenia a sociológie a za jednu z hlavných úloh pre spoločenskú vedu (špeciálne pre sociológiu) sa vytyčuje otázka výskumu „súčasného stavu a tendencie vývoja triednej a sociálnej štruktúry našej spoločnosti“.

To, že za posledných 15 až 20 rokov sa sociológia ako samostatná veda nerozvíjala, má svoje zložité príčiny politické, historické, spoločenské aj filozoficko-ideologické.

V dejinách socializmu, v rozvoji marxistického myslenia (s tým aj spoločenských vied) bolo obdobie, ktoré — pri nesporných pozitívnych výsledkoch — znamenalo aj určitú deformáciu socializmu, spoločenských vzťahov i samého myslenia. Nebolo by správne nevidieť aj pôsobenie určitých objektívnych faktorov, ktoré si vynucovali toto zjednodušovanie, vulgarizovanie marxistickej teórie. V období, keď sa socializmus rozširoval, jeho vplyv sa upevňoval, na druhej strane nastával dialekticky protirečivý proces, v ktorom z potrieb prízemne chápanej politickej a spoločenskej práce vznikalo akési spoľšťovanie, zjednodušovanie, umŕtvvenie a kanonizovanie marxistických poznatkov: výroky a poučky klasikov marxizmu-leninizmu, vzniknuté za inej historickej situácie, sa absolutizovali, zdogmatizovali a ich teoretická platnosť sa neverifikovala konfrontovaním s novými javmi spoločenských procesov. Za tejto situácie sa politická autorita postupne stávala aj vedeckou autoritou; pre myslenie sa kládli určité neprekročiteľné hranice a vznikali biele miesta v marxizme.

Neriešenou otázkou dodnes je pomer medzi sociológiou a filozofiou (historický materializmus). Filozofia ako historický materializmus obsahuje mnohé nefilozofické otázky, ktoré sú sumou poznatkov z politickej ekonómie, filozofie, sociológie, právnej vedy, dejín robotníckeho hnutia, etiky atď. To všetko patrí do celkovej teórie marxizmu-leninizmu. Podľa mojej mienky filozofia vo svojich kategóriách aj na úseku vzťahov človek—spoločnosť (látko historického materializmu) má svoju problematiku očistiť od nefilozofického, neorganického a nesystematického interpretovania predmetu. Každá veda musí mať svoje špecifické kategórie a pojmy. Domnievam sa, že takáto téma, ako je napr. vzrast národnoslobodzovacieho hnutia národov a rozpad koloniálnej sústavy imperializmu, nie je filozofická a ani svojím rozsahom, a tým menej metódou spracovania, nepatrí do filozofie. To je téma, ktorá je na pomedzí najnovších dejín, medzinárodnej politiky, politickej ekonómie a ako zásadná teoretická otázka (historicky vzniknuté etnické útvary) patrí do sociológie. Najmä metóda spracovania tohto problému sa úplne vymyká z rámca filozofie. O probléme národa možno v rámci filozofie diskutovať. Vyrieši sa v spojitosti s otázkou spoločenských skupín a vôbec s problémami postavenia človeka (ľudí) v spoločnosti v kontexte s objektívnou realitou. A tak by bolo možné uvažovať aj o ďalších otázkach v súvislosti s filozofickou problematikou historického materializmu.

V záujme ďalšieho rozvoja sociológie i filozofie treba jasne povedať, čo patrí do filozofie a čo do sociológie. Nechcem tým povedať, že spoločenská problematika nepatrí do filozofie. Človek a jeho svet, príroda i myslenie a všetka kvalitatívne diferencovaná a hierarchicky usporiadaná štruktúra reality je predmetom filozofického uvažovania. Podľa mojej mienky v rámci výskumu objektívnej reality z filozofického aspektu treba analyzovať i dejinný a spoločenský proces; objasňovať pojem zákonitosti vôbec a spoločenskej zákonitosti zvlášť; rozoberať vzťah subjektu a objektu, analyzovať spoločenskú štruktúru (vzťahy, skupiny, inštitúcie, sociálne výtvory) ako filozofickú kategóriu; v rozličných filozofických teóriách a systémoch hľadať ich sociálny ekvivalent, ale aj ich ideologické aspekty; v teoretickej oblasti skúmať i človeka, jeho vnútorný svet, jeho „bytostnú“ podstatu, ale aj jeho vzťah k iným, ku kolektívu, k prírode. Úlohou filozofie má byť i hlboké rozpracovanie svetonázoru, vzťahu politiky, ideológie a filozofie, slobody, od cudzenia, vzťahu ideológie, psychológie a morálky, otázky šťastia a zmyslu života, konfliktových situácií a pod. Hľadať miesto a význam človeka vo svete techniky, automatizácie, strojov a kybernetiky. Skúmať nielen spoločenské, ale i kozmické rozmery ľudskej existencie.

Sociológia však ako všeobecná veda o spoločnosti má skúmať zákonitosti spoločenských procesov, zákony štruktúry a vývoja spoločnosti. Spojitosť s filozofiou uchráni sociológiu pred tým, že nebude skúmať a hromadiť izolované, povrchné a bezvýznamné fakty, ale že svojím spôsobom prispeje tiež k rozvoju teórie a koncepcie života, človeka, reality. Jej sila nebude spočívať len vo faktografii, kvantifikácii mikrojavov a analýze, ale aj v syntéze a v stavaní hypotéz a perspektív. Sociológii v spojení s teóriou, s filozofiou pôjde aj o dialektický pohľad na sociálnu štruktúru, na problematiku človeka v danej historickej situácii.

D a m i á n K o v á č: Jedným z typických znakov súčasného teoretického myslenia sú reflexie o postavení človeka v dnešnej priemyselnej civilizácii. Teraz J. Uher a nedávno aj iní naši filozofi ich jednoznačne hodnotili ako jednu z najpozitívnejších črt od schematizmu sa obrodzujúcej filozofie.

Výrazné oživenie filozofického záujmu o antropologickú problematiku je bezpochyby gnozeologicky významné, avšak pre aplikáciu málo efektívne. Na zodpovedanie otázok o zmysle ľudského života alebo o probléme šťastia, ktoré filozofická antropológia stavia vo všeobecnej rovine, požaduje prax konkrétne návody. A tu sú, prirodzene, akékoľvek filozofické tézy príliš všeobecné. Súčasnosť si vynucuje aj patričné poznatky špeciálnych vied.

V týchto súvislostiach vystupujú aj staronové otázky štruktúry vedy, ktoré majú teoretický aspekt (klasifikácia vied) a praktický aspekt (organizácia bádateľského výskumu).

Ako je známe, najvšeobecnejšie sa vedy členia v jednom či v druhom aspekte do dvoch skupín: vedy o prírode, najčastejšie sa nazývajú prírodnými vedami, a vedy o spoločnosti, ktoré sa neprávom označujú, ako spoločenské vedy (každá veda je svojím charakterom spoločenská). Väčšina existujúcich menších či väčších zoskupení vied (napr. biologicko-chemické alebo ekonomicko-právne) sa dá jednoznačne začleniť do niektorej zo spomínaných dvoch skupín. Pokiaľ ide o odbory zahrňované pod termín technické vedy, v najvšeobecnejšej klasifikácii im sotva možno prísúdiť miesto relatívne samostatnej skupiny. Treba mať na pamäti, že často sa tu priraduje aj vývojová aktivita, t. j. aplikovaný výskum najčastejšie komplexného charakteru. Inak mnohé vedecké disciplíny tohto rozsiahleho komplexu dali by sa začleniť prevažne do skupiny vied o prírode. No o to teraz nejde.

Historické prvenstvo patrí bezpochyby vedám o prírode. Je to pochopiteľné. Existenčná závislosť ľudí disponujúcich primitívnymi výrobnými prostriedkami od prírody bola v prvotných spoločenských formáciách evidentná. V minulosti sa preto intenzívne rozvíjali predovšetkým odbory, ktoré boli bezprostredne zamerané na podmanenie prírody. Platí to aj pre technifikačné snaženia: Výsledkom je, že pre doterajšie vedecké poznanie je charakteristická hegemonia vied o prírode, čo nemožno oddiskutovať.

Združovanie ľudí v existenčných aktivitách malo vzhľadom na hromadiace sa poznatky o prírodných javoch funkciu spätnej väzby. Civilizačný proces bol, ako vieme, vnútorne spätý aj s typmi usporiadania spoločnosti. A tak už v staroveku vznikajú dobe primerané pokusy osvetliť spoločenské dianie. V podmienkach novovekej civilizácie i populačnej erózie vedecká analýza spoločnosti dosahuje prenikavé výsledky. Dnes je už celý rad spoločenských diania riadených vedeckými princípmi, aj keď zložitost predmetu badania tu doteraz neumožnila taký progres, aký sa dosiahol pri skúmaní prírody.

O to viac vzrastá v súčasnosti význam týchto vied, pretože v kooperácii s inými (matematika, kybernetika) sa pre ne naskytujú nové objaviteľské možnosti.

Kým teda vedy o prírode už dávnejšie, v novoveku sa stávajú významným civilizačným činiteľom aj vedy o spoločnosti. Ich záber je však širší a špecifickejší.

Ak povieme, že tak realizátorom, ako aj konzumentom výtvarných vied a všetkého ostatného je sám človek, poukazujeme tým na notoricky známu skutočnosť, avšak interpretovanú často príliš všeobecne. Príčiny neraz frázovitej starostlivosti o človeka môžu byť často subjektívne, no zavše tu pôsobia aj objektívne činitele. Človek sa doteraz nestal predmetom vedeckého skúmania v takom rozsahu, aký vyplýva z jeho jedinečného postavenia vo svete.

V minulosti dominovala náboženská starostlivosť o človeka. Európske filozofické koncepcie sa tejto téme donedávna vyhýbali. Zaoberanie sa človekom pripadlo umeniu, najmä slovesnému, ktoré túto úlohu plní rozsiahle. Avšak z podstaty umeleckého diela vyplýva, že skutočnosť viac odráža, ako ovplyvňuje. Umenie predsa nemôže substituovať vedu.

Vedecké prístupy k človeku smerovali spočiatku k jeho narušenej biologickej stránke, čo je tiež pochopiteľné. Podrobne o tom hovoria dejiny medicínskych vied. Avšak pravdepodobne súčasne s tým sa venuje pozornosť aj iným stránkam, najmä v súvisi s výchovou. Pravda, prešli celé stáročia, kým sa od špekulácie došlo k empirickému skúmaniu. A tak prvé vedecké disciplíny o zdravom človeku vznikajú relatívne veľmi neskoro, až v 19. storočí. Myslíme tým najmä na začiatky psychologických vied.

Oneskorený vstup vied o človeku do vedeckého poznania akiste nevyplýva z nedostatku geniálnych ideí v tomto smere. Kým ľudia vyrábali primitívne, uplatňovala sa pritom prevažne ich vrozená, biologická stránka. Priemyselná civilizácia si však nárokuje zaangažovanosť psychických funkcií človeka. To sú požiadavky, ktoré si vyžadujú už odborné, t. j. vedecké prístupy, pretože duševné spôsobilosti sú veľmi rozmanité, u druhých prístupné iba nepriamo a poznanie seba samého je nedokonalé a navyš skreslené.

Ak teda svoju pozornosť zameriame týmto smerom a budeme sa pýtať na vedecké poznatky o človeku, príroda, ba i spoločnosť tu má veľký predstih.

Aj tak je isté, že človek je súčasťou prírodného diania, sformovanou spoločnosťou vo špecifickú bytosť — homo sapiens (speaking animal). Základný problém vedeckého prístupu k človeku však nie je v tom, nakoľko je prírodným a nakoľko spoločenským fenoménom, ale v tom, nakoľko je odlišiteľný od zložky prírodnej i spoločenskej, ktoré sú v ňom obsiahnuté ako vo svojho druhu špecifickom fenoméne. Človek teda nie je púhou biologickou jednotkou, ako to chápú behavioristické koncepcie, práve tak ako nie

je len odrazom spoločenských vzťahov, ako to donedávna interpretovala mechanistická aplikácia historického materializmu v psychológii. Človek je aktívne, samým sebou vytváranou syntézou oboch, jedinečnou jednotou všetkého, čo jestvuje.

Už teraz je zrejmé, že skutočné i možné prispievanie vied o človeku je mnohostranné. Deje sa dvojakým spôsobom. Odhaľovaním zákonitostí života človeka vznikajú nové možnosti pre jeho zdokonalenie, pre adekvátne uplatnenie ako aj vyžitie. V súlade s tým však pôsobia aj poznatky, ktorými sa optimalizuje životné prostredie človeka, prírodné, či spoločenské, makrosvet i mikrosvet. Slovom, rozvojom vedeckého poznania človeka sa môžu získať adekvátne miery hodnotenia ľudského bytia a vedomia.

V protiklade s uvedeným je skutočnosť, že niektoré z vied o človeku dodnes sa pokladajú za súčasť vied o prírode (napr. antropológia), kým iné sa priradujú k vedám o spoločnosti (napr. pedagogika). Pravda, len u nás, lebo inde tvoria vedy o človeku relatívne samostatnú skupinu, bez ohľadu na to, či ich volajú antropológickými, vedami o živote, alebo vedami o správaní.

Zvláštny problém sme mali so zaradením psychologických vied. Donedávna sa tvrdilo, že sú akoby jednou nohou v prírodných a druhou v spoločenských vedách. Netreba vari rozvádzať, že takéto riešenie je teoreticky neudržateľné. No v praxi, myslíme tu najmä na organizačnú stránku výskumu, rešpektuje sa najmä staršie stanovisko: psychologická kvalifikácia sa u nás získava len na filozofických fakultách, psychologické pracoviská sú nediferencovanou súčasťou spoločenskovedných inštitúcií atď. Dokonca aj v čase výlučnej existencie tzv. pavlovovskej psychológie, keď psychológii vlastná problematika bola skoro pohltená fyziológiou, psychológia sa bez rozpakov pokladala u nás za spoločenskovednú disciplínu.

To, že sa u nás nerozlišuje medzi vedami o človeku a najmä medzi vedami o spoločnosti, mohlo by byť vedľajším, keby tu išlo len o papierový omyl. V skutočnosti však ide o veľa.

Ak stojíme na stanovisku, že hlavnou úlohou vied o spoločnosti je rozpracovanie teórie ďalšieho vývinu spoločnosti, z toho vyplýva, že vedy o človeku sa v tomto zoskupení nutne dostávajú do podradnej situácie. Naozaj, v takomto zameraní niet pre nich dôležitých úloh, nemajú k nim čím prispieť.

Alebo: ak pre vedy o človeku, ktoré sú všetky empiricko-experimentálne, vytvoríme také (hoci aj optimálne) podmienky práce, aké majú patričné vedy o spoločnosti, obmedzili sme ich rozvoj podstatne.

Dal by sa uviesť celý rad príkladov pre to, ako sa terajšia schéma vied stáva brzdou rozvoja progresívnych trendov, ktoré sa zrodili v samotnej vede ako celku.

Možno uviesť aj iné argumenty na podporu, že vedy o spoločnosti v zaužívanom chápaní u nás nie sú monolitným celkom tak z hľadiska zamerania, spoločenskej zaangażovanosti a pod., ako aj z hľadiska výskumných metód, charakteru práce a i. Je to očividná skutočnosť, nerešpektovanie ktorej má kritické následky.

Záver: Vedecké poznanie človeka, tvorca dejín i konzumenta všetkého existujúceho i vytvoreného, je naliehavou požiadavkou imanentného vývoja vedeckého poznania i súčasného života na ktoromkoľvek úseku. Predpokladať, že toto sa môže rozvíjať v rámci filozofie, je historicky prekonané a v rámci vied o spoločnosti, prípadne vied o prírode teoreticky neprípustné. Vzniknutým a vznikajúcim vedám o človeku treba i napriek ich terajšej kvantitatívnej malosti priznať špecifičnosť tak v teórii, ako aj v praxi. Človeka totiž nemožno zredukovať na biologické pochody a zrejme ani pokladať za taký systém, aký predstavuje spoločnosť. Okrem svojho špecifického poslania, význam ktorého rozvojom priemyselnej civilizácie neustále vzrastá, čo možno v celosvetovom meradle štatisticky doložiť, vedy o človeku spĺňujú spolu so skupinou všeobecných vied (filozofia, podľa nás

aj matematika, kybernetika a i.) funkciu syntetického činiteľa v aplikácii vedeckých poznatkov vôbec. A po tom sa dnes, práve tak ako po špeciálnom vedeckom skúmaní človeka, intenzívne volá.

Andrej Kopčok: Sotva možno vo všeobecnosti a pritom zodpovedne hovoriť o páľčivých problémoch našich spoločenských vied. Každá z nich má svoje špecifické (teoretické a metodologické) problémy, vyplývajúce zo zvláštností výskumu konkrétneho aspektu spoločenského diania. Iste najlepšie ich poznajú, dokážu skutočne a plodne riešiť iba samotní vedci patričnej vednej disciplíny, prirodzene, za teoretickej spolupráce tvorivých filozofov. Ťažko by bolo nájsť tentoraz i filozofa, ktorý by nám vedel — ak by sa nechcel pohybovať vo veľmi všeobecnej rovine — povedať tu trochu viacej zaujímavého a užitočného o teoretickej a metodologickej oblasti spoločenských vied. Táto problematika vyžaduje si dnes už veľmi premyslený a diferencovaný prístup. Preto si trúfam povedať niekoľko slov iba na podporu toho, čo hovoril s. Kocka. Chcem upriamiť vašu pozornosť ešte viac na otázky vzťahu spoločenských vied a spoločnosti. Netajím sa, že pritom vychádzam z určitého kolektívneho tiesnivého pocitu mnohých spoločenských vedcov, že je v tomto vzťahu u nás ešte mnoho nejasného ba aj nesprávneho.

Veľa záleží na tom, ako si spoločnosť všíma vedu, ako ju podporuje a vôbec: ako do nej zasahuje. Podrobnejšie o tom už hovoril s. Kocka a je veľmi dobre, že to zdôraznil. Škoda len, že medzi nami nie sú i činitelia z mimovedeckých kruhov, ktorí na vzťahu spoločenských vedy — spoločnosť participujú.

Z vlastnej skúsenosti už vieme, ako možno vonkajšími, mimovedeckými zásahmi — keď im chýba dialektické hľadisko a znalosť histórie vedeckého myslenia — vážne poškodiť najmä vývoj spoločenských vied. Spomínam toto nie preto, že sa chcem vyžívať v nedostatkoch minulosti. Skôr preto, že sa podľa môjho názoru neurobilo u nás zatiaľ všetko, aby sa minulosť viac neopakovala. Nejde mi ani o pekné slovné ubezpečovanie, že sa so spoločenskými vedami myslí u nás najlepšie atď. To nám nechýba a nechýbalo dokonca ani v minulosti, ktorú kritizujeme. Úmysly (škoda, že i dobré) bývajú často v priamom protiklade s výsledkami praxe, ak sa neutvoria nutné *objektívne* podmienky želaného procesu. Zdá sa mi, že sa práve týmto podmienkam nevenuje zatiaľ náležitá pozornosť a obávam sa, že za takýchto okolností môžu sa opäť ľahko zrodíť faktory poškodzujúce spoločenské vedy.

Pre svoj ideologický aspekt sú spoločenské vedy vždy prinajmenšom v stredobode pozornosti spoločnosti. Iste nás môže iba tešiť, že žijeme v časoch, keď túto pozornosť musí spravidla sprevádzať aspoň slovné uznávanie spoločenských vied. Avšak to nestačí. Prirodzený vývin spoločenských vied vyžaduje, aby sa rešpektovali *všetky základné vývinové predpoklady* vedy vôbec, ako ich poznáme z histórie vedeckého poznania. Eventuálne odstránenie každého z nich i s najlepším subjektívnym úmyslom vedie k deformácii vied a túto deformáciu nezastavia ani najšlachetnejšie slová o ich význame. Veď ani v minulosti neprichádzalo k tým neutešeným javom v našich vedách pod protivedeckými heslami, ale práve naopak za zdôrazňovania významu tej-ktorej vedy. Ich deformácie sa pritom začínali viac lebo menej priezračne likvidáciou jednotlivých základných predpokladov ich rozvoja zväčša tak, že sa absolutizovala určitá zásada spoločenskej praxe.

Napríklad elementárnym predpokladom každej spoločenskej vedy — ako vedy vôbec — je bezpochyby sloboda diskusie, výmena názorov atď. O tom sa tu už hovorilo. Avšak hoci sa toto všetko vedelo i v minulosti, hoci sa o tom neustále hovorilo a aj tisíc ráz napísalo, jednako sa diskusia a výmena názorov (keď nimi neoznačujeme okrajové „škriepky“) postupne a pomaličky obmedzovala, eventuálne likvidovala. Napokon sme sa dostali k tomu, čo sme potom „objavili“ ako kult osobnosti. Avšak ako, v mene čoho

sa toto dialo? Dialo sa tak, že sa popri zdôrazňovaní významu diskusie, výmeny názorov zdôrazňovala a *absolutizovala* nutnosť jednoty (presnejšie uniformity) — najprv jednoty teoretických názorov, potom strany a nakoniec celej spoločnosti. Jednoducho, vulgarizovala sa určitá zásada spoločenskej praxe a zastavila sa výmena názorov vo vede. Potom sa množili známe paradoxné situácie. Strach z nových názorov mali neraz nielen riadiaci činitelia, ale i mnohí socialistickí (najmä mladí) poctivci vo vede. Neraz sme sa začali obávať nových názorov preto, aby sme nepoškodili jednotu, za ktorú sa horlilo a ktorá nám nebola ľahostajná. Ďalej, nevyhnutným predpokladom rozvoja spoločenskej vedy — a nielen jej — je rozvoj teórie. Avšak k podceňovaniu alebo likvidovaniu teoretického myslenia na jednotlivých rovinách prichádzalo u nás práve s horlením o význame teórie. Aj tu sa postupovalo spomínaným spôsobom. Argumentovalo sa asi takto: Dobre, teória je potrebná, ale ak chceš spoločnosti slúžiť, nemáš uniknúť od jej najpálčivejších problémov. A keďže sa páčivosť, aktuálnosť chápala pragmaticky, dostali sme sa bez ťažkostí do hrubého praktikizmu, keď sa podporoval iba výskum určitých problémov, iba určité vedy, ktoré prinášali rukolapné výsledky alebo sa aspoň vedeli tak tváriť. A tak sa znovu pod určitým formálne marxistickým heslom oslaboval teoretický výskum. Tak sa postupne vytváralo ovzdušie, ktoré spoločenským vedám a najmä teoretickému mysleniu vôbec nežičí, ba čo viac, znemožňuje ho. A konečne, s. Uher tu nastolovo otázku, či treba a ako možno riadiť vedecký výskum. Dokazoval, že treba. Iste treba. Avšak mne sa opäť zdá, že sa v minulosti k určitému zjednoteniu rozvoja jednotlivých vied, spoločenských vied vôbec, prichádzalo tiež súčasne so svojráznym zdôrazňovaním významu svojrázneho konkrétneho riadenia vedy z mimovedeckých sfér.

Nemôžem si odpustiť ešte jednu poznámku. Súdruh Uher uvádzal a dokazoval, že u nás existuje určitý antagonizmus medzi prírodnými, technickými a spoločenskými vedami. Myslím, že aj to súvisí i s určitým zlým riadením vedeckého výskumu. Poviem to obrazne. Keď sa o rozvoj vied stará človek nekvalifikovaný a k tomu ešte s určitými administrátorskými sklonmi, za určitých nie najprajnejších objektívnych spoločenských okolností, človek, ktorému jednostranne záleží na rozvoji techniky, lebo spoločenské vzťahy považuje za nepodstatné i preto, že i s ľuďmi by najradšej narábal ako so skrutkami v mechanizme, tak jeho spôsob myslenia, jeho postup bude veľmi blízky mysleniu a postupu technokrata, ktorého tiež nezaujímajú ľudské vzťahy, ale iba zložky v rozličných štruktúrach. Zlo sa výrazne prejaví, keď sa takéto spoločenské sily spoja. V konečnom dôsledku sa nevyhnutne zrodí rozpor medzi vedami o prírode a technike a vedami, v centre záujmu ktorých stojí človek, jeho spoločenské vzťahy. Tak sa postupne utvára stav, z ktorého majú najväčšiu radosť faktory, ktoré sa usilujú o uniformnú jednotu spoločnosti, a technokrati, ktorí celý vývin spoločnosti a zmysel jej života vidia iba v neustálom rozvíjaní jej výrobných prostriedkov. Výrobné prostriedky, výrobné sily — to je skutočne nevyhnutný predpoklad života spoločnosti. Avšak ak sa budú spoločenské vzťahy ignorovať, rozhodne sa nám stratí rozdiel medzi socializmom a kapitalizmom. Stratí sa nám to socialistické, čím by sme mali a mohli — ako spomínal s. Strinka — jedine presvedčovať mladých ľudí. A nielen to. Postupne sa nutne upadá do živelnosti pri utváraní spoločenských vzťahov, k strate človeka vo výrobnom procese.

Zhrňujem: iba ucelený dialektickomaterialistický pohľad na vedecké poznanie a z neho vyplývajúce poznanie môže zabezpečiť rozvoj spoločenských vied u nás, utváranie správnych vzťahov medzi nimi a spoločnosťou. Oslabovanie základných predpokladov vedeckého poznania iba poškodzuje jeho vývin. Prirodené protirečenia medzi vedou a spoločnosťou v určitom štádiu jej vývoja možno riešiť iba objavovaním, utváraním — a len v tom sa môže prejavovať bez škodlivých dôsledkov zvláštnosť konkrétnej spoločenskej situácie — adekvátnych foriem pohybu týchto protikladov. Iba tak získa i veda i spoločnosť.

Bez zvláštnych ťažkostí možno uviesť príklady, ako sa vodcovia a teoretici komunistického hnutia v minulosti nebáli a snažili riešiť i najzložitejšie protirečenia takéhoto typu: protirečenia medzi vedou a spoločnosťou, medzi vedou a socialistickým hnutím, medzi nutnou demokraciou a nutnou disciplínou. Snažili sa však riešiť ich tak, aby medzi vedou a socialistickým hnutím nevznikli zbytočné konflikty, aby sa veda čo najvolnejšie rozvíjala v boji názorov i bez oslabovania spoločného postupu hnutia. Známe je, ako o tomto protirečení písal Engels Bebelovi: „Vám — strane — je potrebná socialistická veda; tá zase nemôže existovať bez slobody pohybu. Treba sa teda zmieriť s určitými nepríjemnosťami a najlepšie je prijímať ich dôstojne a nepajediť sa. Aj drobné nedorozumenie — nehovoriac už o spore — medzi nemeckou stranou a nemeckou socialistickou vedou bolo by bezpríkladným nešťastím a kompromitáciou.“ (F. Engels, *Briefe an Bebel*, Berlin 1958, 178.) Engels si uvedomoval i všetky osobné problémy a ťažkosti vyplývajúce z protirečenia disciplíny a iniciatívnosti. V inom liste písal Bebelovi: „Byť závislým dokonca aj od robotníckej strany — je ťažký údel. No aj keď odhliadneme od finančnej stránky veci, byť redaktorom novín vydávaných stranou je nevďačná funkcia pre každého, kto chce byť iniciatívny. Marx a ja sme boli vždy zajedno v tom, že sa nikdy nedáme na takú funkciu a budeme vydávať len noviny nezávislé po finančnej stránke aj od strany.“ Obával sa, aby sa toto protirečenie medzi disciplínou a iniciatívou neriešilo na úkor udusenja iniciatívy a kritičnosti v strane. Preto podnecoval Bebela dokonca k vydávaniu tlače nezávislej aj od stranického sjazdu: „Bezpodmienečne musíte mať v strane tlač, ktorá by nebola v priamej závislosti od vedenia a dokonca aj od stranického sjazdu, t. j. takú tlač, ktorá by mohla v hraniciach programu a prijatej taktiky bez akýchkoľvek ťažkostí vystupovať proti tým či oným postupom prijatým stranou, a neprekročiť hranice straníckej etiky, podrobiť slobodnej kritike dokonca aj program a taktiku.“ (Marks-Engels, *Sočinenija* 29, Moskva 1946, 158—159.) V intenciách F. Engelsa počínal si i Lenin v podmienkach socializmu, a to podmienkach zvlášť ťažkých pre jednotu strany. V známom boji proti frakcionárstvu na X. sjazde (roku 1921) pokúšal sa objaviť formy, ktoré by zabezpečili *jednotu strany i nutnú kritičnosť myslenia a marxistické teoretické bádanie*. Zároveň s myšlienkami o nutnosti pevnej straníckej disciplíny sjazd schválil vydávanie osobitných publikácií, zborníkov atď., v ktorých by sa venovalo miesto dôkladnej výmene názorov členov strany o sporných otázkach. Vo svojom referáte o jednote strany hovoril: „Či nevidíte — vy, takí alebo onakí agitátori a propagandisti — či nevidíte rozdiel medzi propagovaním myšlienok vnútri bojujúcich politických strán a medzi výmenou názorov v osobitných publikáciách a zborníkoch? Som presvedčený, že tento rozdiel zbadá každý človek, ktorý chce pochopiť túto rezolúciu... Kto sa zaujíma o hlboké štúdium citátov z Engelsa, nech sa páči! Máme teoretikov, ktorí strane vždy užitočne poradia. To je nutné. Vydáme dva-tri veľké zborníky — to je osožné a úplne nevyhnutné. Podobá sa to azda na boj medzi jednotlivými platformami, možno to azda miešať dokopy? ... Nehamujte našu politickú prácu, najmä v ťažkej chvíli, no nezanedbávajte ani vedecké výskumy.“ (V. I. Lenin, *Sočinenija* 32, Moskva 1962, 231).

Citované myšlienky ukazujú cestu, ktorou treba ísť, aby sa neoslabilo socialistické hnutie a zaručil vedecký výskum i najdelikátnejších javov i v najťažších podmienkach činnosti strany. Je len prirodzené, že *pevnejšie pozície strany umožňujú i pestrejšiu a bohatšiu paletu spomínaných foriem rozvoja marxistického myslenia*.

Marián Városov: Ústredný problém metodológie vied o spoločnosti a najmä tzv. vied o človeku by sa dal, podľa môjho náhľadu, zhrnúť do tézy, že je v nich človek zároveň objektom aj subjektom. Táto skutočnosť spôsobuje zložitost jednotlivých spoločenskovedných otázok a disciplín. V prírodovednej oblasti napriek jej štruktúrálnej di-

ferencovanosti je situácia o to jednoduchšia, že sa tu dá relatívne ľahšie rozlíšiť predmet skúmania od subjektu skúmania (hoci, z druhej strany, i tu poznáme staronový riešiteľný rozpor medzi snahou poznávať skutočnosť „ako takú“ a medzi nevyhnutnosťou poznávať ju so všetkými antropocentrickými a antropomorfnými determinantmi, ktorých obruč nie je možné prelomiť).

Áké dôsledky plynú z faktu, že vo vedách o spoločnosti a človeku je človek subjektom aj objektom poznania, dalo by sa ukázať na príkladoch z rozmanitých spoločenskovedných odborov. Uvediem aspoň stručnú ilustráciu z umenovednej oblasti, kde je situácia zvlášť komplikovaná a tým sťažuje prehlbovanie vedeckosti umenovedných disciplín.

Vedy o umení — každá podľa svojej špecializácie — sa zapodieávajú: 1. tvorivým subjektom a tvorivým procesom, 2. umeleckým dielom a jeho vlastnosťami a 3. tzv. spoločenským konzumom umenia. Snaha splniť čo najskôr kritériá vedeckosti v umenovednej práci mala, ako je známe, za následok, že sa v umenovednom výskume koncentrovala pozornosť na ten problémový okruh, ktorý má relatívne najväčší stupeň objektívnosti, a tým aj vedeckej uchopiteľnosti. Je ním umelecké dielo. Preto je tiež metodika umenovedných disciplín relatívne najprepracovanejšia práve v otázkach štúdia štruktúry a vlastností umeleckého diela.

Z druhej strany si však nemôžeme zastierať fakt, že tieto relatívne úspechy vo výskume umeleckého diela sa dosiahli iba za cenu určitého redukcionizmu. Spočíva v tom, že umelecké dielo sa tu skúma metódami priam prírodovedného rozboru a popisu, pričom sa zväčša ponecháva bokom práve z umenovedného hľadiska najdôležitejšia otázka — totiž otázka estetickéhó povahy a hodnoty umeleckého diela. Pritom je nesporným faktom, že úsilie dávať sa na umelecké javy a umenovedné postupy s uplatňovaním prírodovedného ideálu poznania je prinajmenej utopické. Vedy o umení sa nestanú vedeckejšími vtedy, keď sa budú približovať kritériám prírodovedného poznania, ale skôr naopak, keď si vypracujú metodiku, ktorá bude plne zodpovedať špecifičnosti ich predmetu skúmania. K špecifičnosti tohto predmetu patrí najmä to, že je od neho neodmysliteľným určujúci prvok človečskosti či antropologičnosti, pretože v umení sa spredmetňuje najvlastnejšia a veľa ráz najčistejšia duchovná podstata človeka. Ak sa dívam na strom alebo minerál očami vedca, nekladiem si spravidla otázku, kto je ich tvorcom; kladiem si iba problém čo najobjektívnejšej dialektickomaterialistickej rekonštrukcie vývinového radu, ktorý viedol k zrodu tohto stromu alebo minerálu. Ak sa však dívam očami vedca na umelecké dielo, dopustil by som sa vážnej chyby a simplifikácie, keby som si nekládol i otázku tvorcu, a to nielen tvorcu individuálneho, ale aj druhového, ktorým je človek. Tieto antropologické súradnice sú určujúce pre tvorivý proces, pre jeho výsledok (dielo) i pre spoločenský konzum umenia. Bez ich rešpektovania, ba priam bez ich postavenia do centra umenovedného záujmu riskujeme dopracovať sa v umenovednom poznaní len suchých pseudoprírodovedných schém, ktoré síce môžu uspokojovať čitateľa scientistického ideálu poznania, no sú vzdialené od špecifickéhó povahy umenia a umeleckých javov.

Záverom chcem podať návrh: bolo by potrebné podchytiť terajší záujem o problémy vied o spoločnosti a vied o človeku tým, že by sa — najlepšie pod vedením Filozofického ústavu SAV — pripravili predbežne aspoň sborníkovou formou kapitoly z metodológie týchto vied. Na nich a na ich úrovni by sa dala stanoviť diagnóza, ako sme v týchto otázkach ďaleko a čo bude treba urobiť.

Karol Minárik: O riadení vedy sa už veľa napísalo a ešte viac povedalo, ale akosi málo sa to prejavuje na vede samej, v jej rozvoji, proporcionalite vedných disciplín, na stratégii a taktike vedy; a vôbec alebo temer vôbec sa to neprejavuje v rozvoji spoločnosti.

Riadiť vedu — a netýka sa to len vedy, ale aj ostatných sfér sociálneho pohybu spoločnosti predpokladá predovšetkým poznať zákonitosti jej rozvoja, jej spoločenské súvislosti a podmienenosť na danom historickom stupni spoločenského rozvoja.

Ešte donedávna sme sa uspokojovali apodiktickým tvrdením, že sebapoznávanie robotníckej triedy, socializmu je akási samozrejmosť, vrodená vlastnosť triedy a tohto systému. Viac ako 40 ročné skúsenosti (ale najmä v poslednom období, keď sa socializmus vymanil z uniformity Stalinovho modelu) s realizáciou socializmu v spoločenskej praxi ukázali, že je to vlastnosť nie vrodená, ale získaná, prebojovaná v procese politických zápasov a výstavby našej spoločnosti. Konečne ľudská spoločnosť mala vždy najväčšie starosti so sebapoznávaním a autokritikou, lebo sebapoznávanie je neodlučiteľné od kritiky vlastnej činnosti. Stalin chcel zastaviť vývoj kapitalizmu tým, že vyhlásil, že kapitalizmus zahŕňa, že nie je schopný akéhokoľvek výrobného ani spoločenského progresu. Ak priestor pre ďalší vývoj, ktorý chcel Stalin kapitalizmu odobrať — predsa len kapitalizmus našiel, má na tom levý podiel schopnosť buržoázie a kapitalistickej spoločnosti sebapoznávania a autokritiky. Vidieť to v spoločenskom „zrovnoprávnení“ experimentálnych a spoločenskovedných disciplín a v tom, že špičkoví vedci prírodovedného zamerania hľadajú spoločenské a dokonca antropologické súvislosti svojho poznania.

V našich (socialistických) podmienkach je rozvoj prírodných a technických vied emancipovaný od ich spoločensko-ľudských súvislostí a podmieneností. A čím sú emancipovanejšie od spoločnosti, tým sa viac budí dojem ich vedeckosti. Na druhej strane spoločenské vedy jednak nedosiahli ešte stále spoločenské zrovnoprávnenie s ostatnou vedou a miera ich spoločenskej upotrebitelnosti sa meria viac (alebo aj prevažne) stupňom ideologičnosti než stupňom kritickéj vedeckosti.

Táto situácia v spoločenskej a spoločenskovednej oblasti determinuje aj vytváranie metód a inštitúcií pre riadenie a plánovanie vedy. Preto aj príslušné inštitúcie (ústav plánovania vedy ČSAV), Kabinet plánovania vedy SAV a Štátna komisia pre rozvoj a koordináciu vedy a techniky) nepriniesli na tomto poli oproti minulosti nijaký pokrok. Naopak, ich činnosť sa pohybuje v uzavretom kruhu a konkrétne spoločenské poznanie kompenzujú byrokraciou.

V tejto súvislosti nebude nezaujímavé podívať sa na odborný a politický profil pracovníkov v týchto inštitúciách a zariadeniach, ktoré majú do činenia s riadením a plánovaním vedy. Ich kvalifikačný profil pozostáva z prírodovednej a technickej odbornosti plus neurčitý stupeň politicko-ideologickej vyspelosti. Spoločenskovedná odbornosť sa za odbornú kvalifikáciu nepovažuje. Emancipovanie vedy od jej spoločenských súvislostí sa takto zvyšuje na odbornosť a na politický cieľ práce. Nie náhodou je spoločenská problematika vedy u týchto ľudí redukovaná na vulgárny ekonomizmus plus ideológiu.

Aj v tejto sfére a v týchto formách sa nám prezentuje nejasnosť a hmlistosť vzťahu vedy a ideológie, vedy a politiky, ideológie a politiky. Všetky doterajšie diskusie (a nebolo ich málo) nepriniesli do tejto pre vedeckosť socializmu životnej otázky jasno.

Riadenie vedy a spoločnosti si vyžaduje zvláštnu odbornosť. Táto odbornosť sa nedá redukovať na nijakú inú známu odbornosť, ani sa nedá vytvoriť mechanistickým spojením doteraz známych odborností a už vôbec nie akcentovaním prírodovednej, ale ani ekonomickej odbornosti. Materskou pôdou tejto novej odbornosti sú spoločenské vedy, resp. tá ich časť, ktorá je v kontakte so súčasnou spoločnosťou.

František Vartík: V referáte uviedol s. Uher veľmi podnetné myšlienky o nutnosti zamýšľať sa nad úlohami na základe hodnotenia a prehodnocovania minulosti. Je to správne a potrebné. Iba na základe rozboru, hlbokéj analýzy minulosti a prítomnosti si možno stanoví konkrétne a reálne úlohy pre ďalší vedecký rozvoj.

V praxi sa však zatiaľ objavuje vážny problém kritérií, pozícií a princípov, z hľadiska ktorých minulosť hodnotíme. Zložité obdobie socialistického vývinu temer celé desaťročie naráža na problém kritického, objektívne vedeckého hodnotenia vlastnej socialistickej minulosti. Etreťávame sa s extrémnymi stanoviskami, ktoré absolutizujú jednotlivé stránky skutočnosti. Je to predovšetkým hľadisko konzervatívne, apologeticko-dogmatické, odmietajúce akúkoľvek kritiku uplynulého obdobia v mene „ochrany socializmu“ neustálym zdôrazňovaním jeho pozitívnych stránok. Základom tohto hľadiska je primitívna naivnoidealistická predstava o vývine socialistickej spoločnosti bez problémov, ťažkostí, omylov a protirečení. V tejto koncepcii kritika minulosti vyznieva všeobecne, abstraktne, formálne. Ak sa aj priznajú nejaké nedostatky, celkom idealisticky sa pripíšu na vrub jednej osobe, oproti ktorej stojí nedotknutý, bezchybný, neomylný socialistický vývin. Objektívne je toto stanovisko protimarxistické, hlboko reakčné, usiluje sa o zakrývanie nedostatkov, čím sa znemožňuje ich odstraňovanie. Život a vývin socialistickej spoločnosti je neobyčajne zložitý, protirečivý proces. Nemožno ho vtesnať do naivnej šablóny dobra a zla, svetla a tmy, pravdy a nepravdy, kde dobro, pravda atď. sú trvalými, nemennými atribútmi všetkého, čo je socialistické, resp. čo sa v mene socializmu deje. Apologetické stanovisko „obrany“ socializmu v skutočnosti obraňuje chyby, nedostatky a omyly. Protirečí záujmom socializmu, opúšťa pôdu objektivity a vedeckosti, marxistickú stranickosť nahrádza falošnosť.

Druhé extrémne stanovisko je nihilisticko-anarchistické. Absolutizuje chyby a nedostatky uplynulého obdobia a stotožňuje ich s podstatou socializmu. Pri kritickom prístupe k minulosti, pri analýze dogmatických deformácií marxizmu nepochopili zástancovia tohto stanoviska podstatu deformácií a zamieňajú ich s podstatou socializmu. Odmietajú chyby a nedostatky, odmietajú marxizmus a socializmus. V porovnaní s prvým spomenutým extrémom toto stanovisko má podstatne slabšie pozície a menej prívržencov. Obidve stanoviská sa pritom svojrázne podmieňujú a dopĺňajú, resp. zdôrazňujú nutnosť vlastnej existencie existenciou nebezpečia druhého extrému.

Proti obidvom týmto extrémnym hľadiskám sa musí prebojovávať objektívne vedecký, kritický prístup. Bolo by nesprávne ich existenciu vysvetľovať iba gnozeologickými faktormi. Okrem iných faktorov vystupuje tu predovšetkým faktor záujmu ako činiteľ, ktorý sa v minulosti hrubo spoľšťoval a zjednodušoval. Záujmy príslušníkov socialistickej spoločnosti, tried a skupín sa dávali a ešte aj dávajú do absolútneho súladu s objektívnym vývinom a celospoločenskými potrebami. Odstránenie súkromného vlastníctva a vykorisťovateľských tried sa chápalo ako odstránenie základu pre protirečenia medzi záujmami tried a skupín a objektívnym vývinom a jeho potrebami. V skutočnosti ani v socializme nemožno zabúdať, že vývin ide naďalej cestou protirečenia, cestou boja nového so starým, že záujmy ľudí sú rôzne, podľa ich postavenia a úlohy, napríklad podľa toho, či sú alebo nie sú príslušníkmi inštitúcie. V tejto súvislosti sa dostáva do popredia neobyčajne zložitý problém politického odcudzenia.

Prax ukázala, že aj v rámci socialistickej spoločnosti je potrebné rozlišovať a diferencovať záujmy tak medzi spriatelenskými triedami, ako aj medzi jednotlivými ich vrstvami a spoločenskými skupinami podľa ich postavenia a úlohy, ktorú v spoločnosti majú. Zjednodušený postoj k problému záujmov, v ktorom vystupujú iba dva základné polárne aspekty, socialistický (objektívne pokrokový), kapitalistický (reakčný), nemôže obsiahnuť a postihnúť zložitý vývin socialistickej spoločnosti, zastiera všetko, čo je medzi týmito polárnymi hľadiskami. Zložité vzťahy a protirečenia socialistickej spoločnosti, hľadiská a záujmy jednotlivých jej zložiek nie sú zanedbateľné a aj pri ich neantagonistickej povahe podstatne ovplyvňujú vývin spoločnosti, proces boja nového so starým.

V úvode s. Uher zaujímavavo načrtol problém vzťahu teórie a praxe. Správne hovoril

proti mechanickej interpretácii zaostávania teórie za praxou, spoločenského vedomia za spoločenským bytím atď. Neboli by sme však ani o krok bližšie k pravde, ak by sme mechanicky obrátili pomer teórie a praxe, spoločenského vedomia a bytia tak, akoby prax zaostávala za teóriou atď. Vzťah teórie a politickej praxe je neobyčajne zložitý. Ako ostatné problémy ani tento problém nemožno hodnotiť izolovane od celkových podmienok (najmä v období stalinizmu), v ktorých sa teória aj prax realizovali. Pri rozbere tejto problematiky je potrebné vychádzať z toho, aké boli podmienky pre rozvíjanie teórie, ako aj z toho, aké podmienky mala samotná prax pre uplatnenie teórie v praxi. Nedostatky teórie neboli iba v samotnej teórii, práve tak, ako chyby a nedostatky praxe nemožno vysvetľovať iba zaostávaním či chybami teórií. (Tak ako sa zvyknú napríklad nezákonné procesy a porušovanie socialistickej zákonnosti vysvetľovať nesprávnou Stalinovou tézou o zostrovaní triedneho boja.)

Myslím, že teória marxizmu zaostávala a zaostáva ešte aj dnes za potrebami praxe, pričom však prax neuplatňovala a nerealizovala často ani tie zásady a princípy, ktoré boli teoreticky jasné. Príčiny takéhoto stavu boli hlbšie, ako je izolovane vzatá teória alebo prax. Spočívali v celkových spoločenských podmienkach, v ktorých sa teória a prax realizovali, spočívali v stalinskom modeli a chápaní socializmu a najmä v chápaní socialistickej demokracie. Chyby a nedostatky teórie aj praxe v minulosti nemožno skúmať izolovane od princípov ekonomických, politických a ideologických, na ktorých sa budoval a organizoval život a vývin socialistickej spoločnosti. Tieto princípy sa stali objektívnou silou, mocnejšou ako subjektívne snahy ich predstaviteľov a tvorcov, ktorí ich povahu nedomysleli a v mnohom nepochopili. Nepokladám Stalinov výrok z roku 1950 o tom, že „nijaká veda sa nemôže rozvíjať a dosahovať úspechy bez boja názorov, bez slobody kritiky“ za dvojtvárnosť. Pritom sa v daných podmienkach táto zásada bezohľadne potláčala a pošliapávala. Mohli by sme uviesť celý rad citátov z práce *O marxizme v jazykovede*, v ktorých Stalin odsudzuje dogmatizmus a talmudizmus a stavia sa za tvorivý marxizmus, za zmenu formúl a poučiek marxizmu v súlade so zmenenými historickými podmienkami a úlohami. V uvedenej práci Stalin — myslím, že veľmi správne — postihol situáciu v jazykovede a ukázal, že problémy jazykovedy v SSSR boli hlbšie. Napísal, že aj „najmenšiu kritiku situácie v sovietskej jazykovede . . . prenasledovali a potláčali vedúce jazykovedné kruhy. Za kritický vzťah k dedičstvu N. J. Marra, . . . zbavovali funkcií alebo degradovali cenných pracovníkov . . . Jazykovední pracovníci sa nedosadzovali na zodpovedné miesta podľa kvalifikácie, ale podľa toho, či bezvýhradne uznávali učenie N. J. Marra . . . Utvorila sa uzavretá skupina neomylných vedúcich, ktorí sa zabezpečili pred akoukoľvek možnou kritikou a začali svojvoľne vystrájať“ (str. 29).

Kritické a priliehavé slová, ktoré adresoval vedúcim jazykovedcom, nevzťahovali sa iba na nich. Stalin nevidel, že situácia v jazykovede je súčasťou a výrazom celkovej situácie. Polozil si otázku: Ako sa to mohlo stať? Odpoveď však „nedotiahol“ do konca. Napísal: „Stalo sa to preto, že arakčejevský režim vytvorený v jazykovede, pestuje nezodpovednosť a napomáha takéto výčiny“ (str. 29—30). Stalin nešiel ďalej. Odhalil arakčejevský režim v jazykovede, nepoložil si však otázku, ako sa mohlo stať, že sa mohol rozbujiť arakčejevský režim čo len na jednom úseku života socialistickej spoločnosti? Kde bola sloboda vedy a kritiky, kde práva, ako mohli stráncke a masové organizácie pripustiť tieto výčiny? Keď Stalin kritizoval jazykovedu, nepochopil, že odhaľuje symptómy celkovej situácie a pomerov, za ktoré prinajmenej spoluzodpovedal.

V takejto súvislosti aj dnes pri analýze minulosti vidíme, že si nemožno iba platonicky želať rozvoj vedy a praxe, vychádzajúcej z jej výdobytkov. Nestačia dobré úmysly, Treba zabezpečiť a prebojovávať celospoločenské podmienky širokej socialistickej de-

mokracie, v ktorých sú účinné záruky proti prechmatom a svojvôli, podmienky, v ktorých spoločnosť a všetky jej zložky sú životne zainteresované na skutočnom rozvoji vedy, na uplatnení jej výtobytkov v praxi.

Ján Pašiak: Súdruh Uher vo svojom úvodnom referáte hovoril o potrebe hlbkej a dôslednej analýzy predchádzajúceho obdobia v spoločenských vedách. Bolo by žiadúce, aby sa popri teoretickej analýze urobila i analýza materiálnych podmienok rozvoja spoločenských vied.

My sa často uspokojujeme s tým, že porovnávame rozvoj vedy z historického hľadiska u nás. Je nesporné, že za predchádzajúcich dvadsať rokov sa urobilo veľa pre rozvoj vedy. Rozvoj vedy však sa nezastavil ani v iných priemyselne vyspelých krajinách a porovnania s týmto vývojom už nie sú pre nás také priaznivé.

Obyčajne ako meradlo materiálnych podmienok rozvoja vied sa udáva podiel investícií do vedeckovýskumnej a vývojovej základne z celkových investícií do národného hospodárstva. V priemyselne vyspelých štátoch bol tento podiel roku 1961 zhruba 2—4 % [SSSR 2,4 % (len civilné), USA 3,3 %, Anglicko 2,9 %, Francúzsko 1,4 %, Japonsko 1,6 %, Švajčiarsko 1,4 %]. U nás sa tento podiel v predchádzajúcich rokoch pohyboval v rozpätí 0,9—1,2 % a na Slovensku 0,3—0,7 %. Do roku 1970 má dosiahnuť tento podiel približne 1,7 %.

O tom, aký význam sa vo svete kládne rozvoju vedeckovýskumnej základne, svedčí tempo jej rozvoja. V USA roku 1950 predstavovali tieto investície len 1 % a roku 1961 už 3,3 %, v Anglicku tento podiel stúpol z 0,8 na 2,9 %, v Japonsku z 0,3 na 1,6 % v tom istom časovom rozpätí.

Bolo by iste veľmi zaujímavé, keby sa v týchto údajoch objavili ukazovatele, ktoré by nám ukázali, ako sa na tomto rozvoji podieľajú spoločenské vedy. Takéto údaje, žiaľ, chýbajú aj u nás. Sleduje sa rozvoj vedeckovýskumnej a vývojovej základne len podľa odvetví národného hospodárstva a spoločenské vedy sa vyskytujú len v kategórii „ostatné“, ktorú vôbec nemožno interpretovať.

V posledných rokoch sa v tlači vo svete objavilo viacej hlasov za zrovnoprávenie spoločenských vied s ostatnými vedami. Je známe aj to, že v posledných rokoch v niektorých krajinách nastalo určité zlepšenie vo financovaní spoločenských vied zo štátnych prostriedkov a rapidne stúplo financovanie spoločenského výskumu vo veľkých priemyselných koncernoch. Tak v USA Národná vedecká nadácia (National Science Foundation), ktorá síce nemá vlastné výskumné pracoviská, ale financuje základný výskum, od roku 1962 venuje zvýšenú pozornosť rozvoju spoločenských vied so zvláštnym zreteľom na vedy o správaní (behavioral science). Z tejto nadácie roku 1962 z 88,7 mil. dolárov pripadlo 7,7 mil. dolárov na spoločenské vedy. Institut for Social Research pri univerzite v Michigane mal ročný rozpočet 1 250 000 dolárov, Social Relations Laboratory pri Harvardskej univerzite 315 000 dolárov, Institut of Industrial Relations pri univerzite v Kalifornii 230 000 dolárov atď.

V porovnaní so svetovými reláciami rozvoj vedeckovýskumnej základne v ČSSR zaostáva za priemerom; ešte nepriaznivejšia situácia je na Slovensku a zvlášť nepriaznivá je v rozvoji spoločenských vied. Naša výroba predstavuje zhruba 2,5 % celosvetovej produkcie a vedeckovýskumná a vývojová základňa 1 % celosvetového výskumu. V niektorých priemyselne vyspelých štátoch sa perspektívne predpokladá, že podiel pracovníkov vo vedeckovýskumnej a vývojovej základni k celkovému počtu obyvateľov bude 1,6 až 2 %. Na 50—60 obyvateľov má pripadať 1 pracovník vo vedeckej a vedeckovýskumnej základni. U nás je tento pomer 1:120 v celej ČSSR a na Slovensku 1:190. Podiel Slovenska na celoštátnej vedeckovýskumnej a vývojovej základni je približne

17,5 % podľa počtu pracovníkov. Na tejto vedeckovýskumnej a vývojovej základni participujú spoločenské vedy naozaj veľmi nepatrne. Najvypuklejšie to vidno vo vedeckovýskumnej základni Slovenskej akadémie vied, kde sa sústreďuje základný výskum. Spoločenské vedy sa podieľajú 21,9 % na počte pracovníkov a 13 % na celkových finančných nákladoch vedeckovýskumnej základne SAV. Tento podiel sa má znížiť do roku 1970 na 19 %. Pritom vnútorná štruktúra spoločenských vied sa vyvinula tak, že prevažná časť výskumných pracovísk je zameraná na výskum minulosti, zatiaľ čo pracoviská, ktoré skúmajú súčasné spoločenské javy, buď nie sú vôbec vybudované, alebo sú vybudované nedostatočne. Priestorová a technická vybavenosť týchto pracovísk je často hlboko pod priemerom aj v porovnaní s podobnými pracoviskami v menej rozvinutých socialistických krajinách.

O tomto všetkom by nebolo potrebné hovoriť, keby táto situácia v spoločenských vedách nevlývala na formy, obsah a úroveň vedeckej práce v spoločenských vedách. Rozptýlenosť a roztrieštenosť síl a prostriedkov ešte viac komplikuje rozvoj spoločenských vied.

Celá táto situácia sa potom prejavuje v rôznych rozporoch, ale predovšetkým ako disproporcia medzi potrebami a požiadavkami na spoločenské vedy a možnosťami, ktoré táto vedeckovýskumná základňa pri jej dnešnom stave poskytuje. Na dnešnom stave spoločenských vied sa podieľa celý rad politických a ideologických faktorov, o ktorých sa tu už hovorilo. K týmto faktorom treba priradiť aj niektoré hospodárske faktory. Medzi nimi popredné miesto zaujíma socialistická industrializácia krajiny, ktorá si vyžadovala prednostný rozvoj technických a prírodných vied, čo sa ešte znásobilo požiadavkami vedeckotechnickej revolúcie. Bez rozvoja technických a prírodných vied sa táto úloha nemôže splniť a žiada sa, aby sa ešte rýchlejšie rozvíjali. To je požiadavka nesporne správna.

Súčasne však v tomto období prebiehala aj socialistická revolúcia, ktorá menila aj naše spoločenské vzťahy a náš spoločenský život. Človek realizuje svoje plány v nových spoločenských vzťahoch; vďaka technike realizuje svoje zámery v materiálnom svete prírody na vyššom stupni, a tým mení sám seba i spoločnosť. Spoločenské dôsledky jeho činnosti sa však vedecky veľmi málo skúmajú. Tam, kde sa neskúma, nahradzuje sa vedecké poznanie živelným nazeraním, naivným realizmom. Takéto poznanie a riešenie problémov vedie dnes k tomu, že v spoločnosti narastajú problémy, vznikajú tým hospodárske a morálne škody, ktoré zasahujú celú spoločnosť, sťažujú a hamujú jej vývin. Vznikla tak disproporcia medzi úrovňou riešenia javov prírody a javov spoločnosti. Nedocenil sa ešte rozvoj spoločenských vied pre rozvoj socialistickej spoločnosti (fakticky, i keď sa to neraz zdôrazňovalo). Prevláda naďalej úzko neotechnokratické hľadisko na spoločnosť a spoločenské vedy. Spoločenské vedy podľa tohto hľadiska patria do oblasti národohospodársky neefektívnej. Tradične sa zdôrazňuje význam spoločenských vied iba z hľadiska potrieb rozvoja národnej kultúry. I keď táto funkcia spoločenských vied je mimo diskusie, predsa takéto jednostranné chápanie funkcie spoločenských vied je anachronizmom súčasnej spoločnosti. Anachronizmom je aj téza o neefektívnosti spoločenských vied, i keď prepočítateľnosť nákladov a ziskov v spoločenských vedách nie je taká jednoduchá (ani taká potrebná) ako povedzme v technických vedách. Veľmi často hlavným meradlom potrebnosti rozvoja tej-ktorej spoločenskej vedy je práve toto mechanické prenášanie meradiel efektívnosti z jednej oblasti do oblasti úplne kvalitatívne odlišnej — spoločenskej oblasti. Táto vulgarizácia pôsobí často navonok ako presvedčujúci argument. Určitú modifikáciu tejto efektívnosti však predsa môžeme uplatniť v niektorých spoločenských vedách. Mám na mysli predovšetkým psychológiu práce a sociológiu práce, ale neplatí to len pre ne.

U nás krôčik za krôčikom prichádzame k poznaniu, že v spoločenskej stránke výrobného procesu sú značné rezervy pre zvyšovanie produktivity práce (a niekedy väčšie ako v oblasti inovácie výrobných prostriedkov). Vyspelé kapitalistické krajiny už tieto poznatky využívajú dosť dlho, a nie neúspešne a bez finančného efektu. Nie z humánnych pohnútok investujú v USA priemyselné a obchodné firmy 215 mil. dolárov ročne na spoločenský výskum.

Aj u nás existujú problémy, ktoré by aj z tohto národohospodárskeho hľadiska boli potrebné riešiť. Je známe, že u nás sa nevyužíva cca 12 % pracovnej doby, čo predstavuje zhruba prácu nových 120 000 pracovných síl. Že tento problém sa nedá riešiť len administratívne a len agitáciou, presvedčujeme sa dennodenne.

Národné hospodárstvo má obrovské straty z nadmernej fluktuácie pracovníkov (na priek administratívnym opatreniam). V USA prepočítali, že odchod jedného pracovníka z podniku stojí priemerne 192 dolárov. Velkú pozornosť venujú tejto problematike sociológovia v SSSR, kde sú straty z fluktuácie taktiež obrovské.

Výskumy ukazujú, že naši robotníci pracujú radšej v hygienicky závadných podmienkach a poberajú za to zvláštne príplatky (1,7 % z celkového mzdového fondu), ako by mali pracovať v hygienicky nezávadnom prostredí, ale bez príplatkov.

V období extenzívneho rozvoja nášho hospodárstva táto spoločenská stránka výrobného procesu nemohla prísť do úvahy. V novej sústave riadenia, skôr alebo neskôr tieto problémy vystúpia v plnom rozsahu a bude ich potrebné skúmať a riešiť vedeckým spôsobom.

Pri príprave nového päťročného plánu rozvoja vedeckovýskumnej a vývojovej základne by sme mali vziať do úvahy nové potreby rozvoja našej spoločnosti a zabezpečiť také podmienky rozvoja spoločenských vied, ktoré by umožnili dobehnúť zameškané a vytvorili solídnu vedeckovýskumnú základňu pre riešenie spoločenských problémov.

Štefan Heretik: Chcem prispieť niekoľkými polemickými a azda aj doplnujúcimi poznámkami k zaujímavej diskusii, ktorú podnietil úvodný referát s. Uhra. V poslednom čase sa do popredia pozornosti našej verejnosti dostáva politická ekonómia, ba sú tu aj určité náznaky svedčiace o tom, že jej spoločenská autorita rastie. Ak tento stav preceníme, vzbudzuje už dnes dokonca dobromyseľnú záviť ostatných spoločenskovedných disciplín. Nazdávam sa však, že tie isté, alebo veľmi podobné, objektívne a subjektívne faktory, ktoré podmienili určitý obrat v postavení ekonomickej vedy — na jednej strane hospodárske ťažkosti vyvolané doterajším modelom riadenia a plánovania nášho národného hospodárstva, na druhej strane fakt, že si stále jasnejšie uvedomujeme, že tieto ťažkosti korenia aj v nedostatočnom rozvoji teoretického poznania a využívania jeho výsledkov — koniec koncov platia a skôr či neskôr sa uplatnia aj v ostatných spoločenských vedách. Bude to závisieť predovšetkým od toho, ako rýchlo bude prebiehať proces postupného prekonávania kultovských deformácií vo vnútornom vývine a v spoločenskej funkcii našich vied. Preto ani význam sociológie, o ktorej tu hovoril s. Sirácky, uplatnenie jej poznatkov v našej spoločenskej praxi, nebude závisieť od toho, či ju nejako zahrnieme medzi „základné“ spoločenské vedy v zmysle známeho Leninovho výroku o zdrojoch a súčiastiach marxizmu. Ak sa ešte aj dnes stretávame s názormi, ktoré, vychádzajúc z tohto výroku, pripisujú politickej ekonómii „ideologickejší“ charakter, než majú ostatné spoločenské vedy, je to zjavne prežitok dogmatického, nehistorického výkladu Leninových slov. O vzťahu medzi ideológiou a vedou sa už veľa diskutovalo. Jednako sa však zdá, že sa okolo tejto problematiky ešte stále udržiavajú nejasnosti, ktoré môžu dokonca hamovať rozvoj teoretickej analýzy. Ak je to naozaj tak, bolo by nanajvýš aktuálne a užitočné tieto nejasnosti bez zvyšku rozptýliť.

Niektorí diskutujúci hovorili o potrebe presnejšie vymedziť, čo všetko patrí do spoločenských vied. Je pravda, že nevyjasnené a nové problémy existujú najmä v hraničnej oblasti, kde sa stýkajú tradičné spoločenské vedy a osobitné disciplíny o človeku (napr. psychológia), teda v oblasti, ktorá tvorí most k prírodným vedám. Tieto problémy by dnes, podľa môjho názoru, nemali stáť v popredí záujmu, pretože neprispievajú bezprostredne k vyriešeniu aktuálnych otázok spoločenského postavenia a efektívnosti našich vied. Tým nechcem podceňovať metodologický význam rôznych pokusov o klasifikáciu vied, aj keď v nich vývin spoločenskej skutočnosti a jej teoretického osvojovania robí neraz nepríjemné korektúry a škrtý.

Predpokladám, že nediskutujeme o všeobecnej spoločenskej teórii, ale o spoločenských problémoch konkrétnych spoločenských vied, ktoré skúmajú určité oblasti a aspekty spoločenského života a ľudských procesov. Medzi takéto spoločné problémy patrí aj dávny antagonizmus — vhodnejšie by bolo azda hovoriť o diskriminácii — medzi prírodnými a spoločenskými vedami. Zaznávanie a podceňovanie spoločenskovedných disciplín zo strany exaktných a prírodných vied nie je špecifický problém našej spoločnosti; je naozaj veľmi starého dáta a predstavuje takrečeno celosvetový problém, aj keď v našich podmienkach dostáva niektoré špecifické črty.

Relatívne zaostávanie spoločenských vied má svoje korene nielen v tom, že nastupujú so značným oneskorením za prírodnými vedami, pričom ich predmet skúmania je oveľa zložitejší a variabilnejší, ale aj v tom, a to je vari najdôležitejšie, že sa poväčšine rozvinuli a sformovali v podmienkach kapitalizmu. V kapitalizme neexistovali a ani nemohli existovať nijaké priaznivé podmienky pre praktickú aplikáciu a využívanie poznatkov spoločenských vied. Chýba tu hybná sila experimentálneho a praktického overovania, ktorá odjakživa poháňala rozvoj exaktných a prírodných vied. Z tohto hľadiska je iste príznačné, že v poslednom čase narastá na Západe prestíž a autorita predstaviteľov niektorých spoločenských vied, najmä ekonómie. Zrejme to súvisí s tým, že nové formy štátnomonopolistického kapitalizmu dávajú určitý, aj keď obmedzený, priestor pre plánovitú kontrolu a riadenie spoločenských procesov. S týmito možnosťami nahradiť živelnosť prvkami plánovitosti, a to nielen v hraničiach monopolistických zväzkov, ale aj v celoštátnom meradle, ba dokonca aj v nadštátnych celkoch, mení sa v súčasnom kapitalizme postavenie a funkcia spoločenských vied. Treba však zdôrazniť, že na rozdiel od socializmu tieto možnosti останú vždy pomerne úzko ohraničené.

Socializmus vytvára po prvý raz v dejinách spoločnosti objektívne podmienky, ktoré umožňujú a so zákonitou nevyhnutnosťou vyžadujú čo najširšie uplatnenie vedomého riadenia spoločenského vývinu. To, samozrejme, predpokladá nebyvalý rozvoj spoločenského teoretického poznania, ktoré zároveň stráca akékoľvek stopy samoúčelnosti. Vela spoločenskovedných poznatkov, ku ktorým došli na Západe, nedá sa v podmienkach kapitalizmu využiť a možno povedať, že čaká na svoje rozvinutie a praktickú aplikáciu v socializme. V socializme dostávajú teda spoločenské vedy svoju veľkú historickú príležitosť, aby urýchlene zmenšovali náskok exaktných a prírodných vied a raz ho azda aj celkom odstránili. Všetko, čo označujeme ako kultovskú či dogmatickú deformáciu, viedlo však k tomu, že sa táto príležitosť zatiaľ v tak nedostatočnej miere využila.

Objektívne i subjektívne príčiny dogmatickej deformácie spoločenských vied sa veľmi tesne prelínali. Je známe, že určité objektívne spoločenské podmienky vytvorili v období kultu mechanizmus autocenzúry, ktorý potom vcelku automaticky fungoval, a tak v značnej miere nahrádzal vonkajšie „inštitucionálne“ zásahy. Proces oddogmatizovania môže zase prebiehať aj opačným smerom. Zrušenie rôznych subjektívnych zábran, ktoré hamujú rozvoj tvorivého poznania, môže vytvoriť predpoklady pre odstránenie objektívnych prekážok. Takouto subjektívnou zábranou je napr. ilúzia, akoby uplatnenie nových poznat-

kov, nových vedeckých právd muselo prebiehať ako nejaký hladký, bezkonfliktový proces, akoby nevyhnutne nenarážalo na odpor starých, skostnatených predstáv a inštitúcií, ktoré sú s nimi zviazané. Ako takáto subjektívna zábrana pôsobí tiež fakt, že si neraz sami dobre uvedomujeme objektívne možnosti a spoločenskú funkciu našich disciplín v praxi socialistickej výstavby. Uvediem jeden konkrétny príklad z oblasti politickej ekonómie.

Treba konštatovať, že naša teoretická ekonómia nedrží krok s rozpracovaním nových zásad sústavy plánovitého riadenia. Na jednej strane je to pochopiteľné, pretože napokon ide o dve rozdielne vrstvy poznania a zovšeobecnenia našej ekonomickej reality. Na druhej strane sa však nazdávam, že spomenuté zaostávanie zároveň svedčí o fungovaní určitej subjektívnej zábrany. Tentoraz má podobu obavy, aby otvorená diskusia o základných teoretických otázkach socialistickej ekonomiky a rôznych modelov jej fungovania neprezradila nejednotnosť názorov a nevynesla na povrch celý raz sporných otázok. Je tu obava, že konzervatívne sily našej spoločnosti, zviazané so starým systémom plánovania a riadenia, môžu využiť a zneužiť tento fakt na to, aby oslabili princípy novej sústavy a dosiahli, že sa uvedie do života v skarikovanej, okyptenej podobe. Ak sa však nová sústava má zdokonaľovať a rozvíjať, niet pochyby o tom, že treba skončiť so zábranou, o ktorej som hovoril.

Súruh Strinka vo svojom vystúpení naznačil možnosti aplikácie Marxovej dialektickej metódy na poznanie vývinových zákonitostí socializmu a komunizmu. V zásade má iste pravdu. Mám však dojem, že nám dáva príliš všeobecný, abstraktný recept, v ktorom dialektická metóda vystupuje ako zázračná skrinka, do ktorej sa pomestia všetky konkrétne metódy a prístupy, nevyhnutné pre poznanie rôznych aspektov spoločenskej reality. Ak sa dívame predovšetkým na teoreticko-ekonomický obsah *Kapitálu*, možno Marxovu konkrétnu metódu označiť ako logicko-historickú. Z hľadiska Marxovho chápania predmetu skúmania, ako aj z hľadiska úlohy, ktorú si vytýčil, bola táto metóda jedine správna a oprávnená. Veď Marxovým hlavným cieľom bolo odhalíť „zákon pohybu“ kapitalizmu, dokázať objektívnu nevyhnutnosť jeho zániku a vystriedania vyššou spoločensko-ekonomickou formáciou. Taktó zároveň overil a potvrdil svoju vedeckú hypotézu o zákonitostiach spoločenského vývinu vôbec. Pri tomto ciele výskumu mohol Marx zanedbať celý rad konkrétnych problémov fungovania mechanizmu kapitalistickej ekonomiky. Tieto problémy neskoršie podrobne rozpracovávali nemarxistickí ekonómi a venovali im mimoriadne veľkú pozornosť aj preto, aby sa z ideologických dôvodov vyhli Marxovmu historickému prístupu k analýze kapitalizmu.

Prechádzam teraz k hlavnej poznámke, ktorú som chcel urobiť, k poznámke o vzťahu medzi marxistickými a nemarxistickými spoločenskými vedami. Priznám sa, že ma prekvapilo, že naša diskusia túto otázku zatiaľ nenastolila. Medzi ekonómami sa v poslednej dobe veľmi intenzívne diskutuje o neudržateľnosti a škodlivosti starého, dogmatizmom poznačeného, zjednodušujúceho prístupu k nemarxistickým ekonomickým teóriám. Rozpracovanie a realizáciu nových princíпов marxistickej analýzy týchto teórií pokladáme za jednu z ciest, ako prekonať zvyšky dogmatizmu v ekonomickom myslení. Starý, zjednodušujúci prístup sa díval na nemarxistické ekonomické teórie iba ako na súčasť murgažnej ideológie a apologetiky, upieral im akýkoľvek poznávací význam a celý vývin nemarxistickej politickej ekonómie redukoval na neustály proces prehlbovania jej nevedeckého charakteru, na vymýšľanie nových, čoraz rafinovanejších foriem apologetiky. Iste nemožno pochybovať o ideologicko-triednom zameraní rôznych smerov a škôl nemarxistického ekonomického myslenia. Toto zameranie nemusí však byť neprekonateľnou prekážkou nových objektívnych poznatkov o rôznych aspektoch ekonomickej skutočnosti, či: už ide o kapitalistickú ekonomiku, alebo o ekonomické procesy vôbec. Veľa poznatkov,

ku ktorým došli západní ekonómi, tvorí súčasť tzv. všeobecnej ekonómie, ktorá skúma vnútorné súvislosti ekonomických systémov vôbec, bez ohľadu na ich konkrétny spoločensko-inštitucionálny rámec.

So starým prístupom bola úzko spojená aj nesprávna delba práce medzi ekonómami a spoločenskými vedcami vôbec. Marxistická kritika bola vyhradená niekoľkým špecialistom; ich hlavnou úlohou bolo rozvíjať ideologický boj, ktorý akoby sa vôbec netýkal väčšiny ostatných teoretických pracovníkov. Dnes je nám jasné, že táto delba práce bola pomýlená. Ak sa nový kritický postoj k nemarxistickým systémom myslenia má stať súčasťou tvorivého rozvíjania našich spoločenských vied, musia sa na ňom aktívne a s plnou znalosťou veci zúčastňovať všetci teoretickí pracovníci. Odstrániť izoláciu medzi marxistickými a nemarxistickými spoločenskovednými disciplínami neznamená iba využívať všetky podnety a pozitívne poznatky, ktoré obsahujú, ale znamená súčasne plne rozvinúť ich marxistickú kritiku a z nášho hľadiska odpovedať na nové problémy, ktoré nastolujú. Jedine takto získame pôdu pre ozajstné rozvinutie ideologickej ofenzívy.

Azda najvýznamnejší aspekt nového prístupu spočíva v osvojení a využívaní rôznych nástrojov analýzy, ktoré sa rozvinuli v západných spoločenských vedách. Ak zhruba rozdelíme nemarxistické ekonomické myslenie na scientistický a protiscientistický prúd, zdá sa, že z hľadiska obohatenia našej metodológie oveľa väčší význam dnes pripadá pozitivistickému trendu, ktorý sa v takej širokej miere usiluje aplikovať metódy exaktných a prírodných vied. Takto sa v nemarxistických spoločenských vedách popri matematických metódach široko využíva štruktúrna analýza, rôzne formalizujúce postupy, rôzne druhy modelovania, axiomatizované systémy a pod.

Všetky tieto nové prístupy zodpovedajú prevládajúcemu trendu rastúcej abstraktizácie a formalizácie modernej vedeckej aparatúry. Je jasné, že nemôžeme zaostávať za týmto metodologickým vývinom a že musíme po novom prehodnotiť jeho poznávací význam v oblasti spoločenských javov. Nemožno sa uspokojiť s tým, že sa v mene boja proti scientizmu nové prístupy odsúdia ako jednostranné, pretože nepostihujú celú bohatú členitosť a mnohostrannosť konkrétnej totality. Koniec koncov každá konkrétna metóda je jednostranná a určitým spôsobom podmieňuje sám predmet či aspekt skúmania. Len mimochodom poznamenávam, že práve v čase, keď sa paušálne, i keď navonok veľmi radikálne, bojovalo proti pozitivismu, dogmatický marxizmus prešiel v nejednom smere na pozície scientizmu. Treba zdôrazniť, že nové analytické nástroje majú zohrať zvlášť dôležitú úlohu v súvislosti s rozšíreným predmetom politickej ekonómie socializmu, s úlohami, ktoré pred ňou stoja najmä v teórii plánovania a riadenia socialistickej ekonomiky.

Nazdávam sa, že marxistická teória poznania doteraz nevenovala dostatočnú pozornosť gnozeologickému významu najnovšieho metodologického vývinu svetovej vedy. Neraz si ťažkáme najmä na to, že zatiaľ len vo veľmi malej miere a veľmi opatrne rozpracováva problémy využívania nových metód a prístupov v spoločenskom výskume. Preto tiež podporujem návrh s. Várossa. Bolo by iste veľmi užitočné a nanajvýš aktuálne pokračovať v dnešnej diskusii na konferencii venovanej problémom metodológie spoločenských vied.

Tomáš Štraus: Téma referátu a diskusie je taká široká, že každý tu plným právom môže predniesť monológ, nevzťahujúci sa k ničomu a k nikomu. Je takto možné hovoriť o probléme spoločenskej funkcie vied o spoločnosti, o probléme ich modelu, metodológie, právom sa možno zamýšľať i nad všeobecnými i konkrétnymi podmienkami vedeckej práce atď. A všetko toto je svojím spôsobom rovnako oprávnené. Jednako by som chcel nadviazať osobitne na diskusný príspevok s. Kováča, považujúc ho za obzvlášť závažný. Obsahoval totiž, i keď v taktnej, t. j. nepriamej forme, závažné polemické

jadro proti referátu i niektorým ďalším diskusným príspevkom. Prikláňal by som sa na stranu s. Kováča najmä v jeho námietkách proti tej definícii funkcie spoločenských vied, ktorá bola daná v referáte a ktorú rozvinuli niektorí ďalší diskutujúci, zdôrazňujúc, že všeobecnou a najmä konkrétnou úlohou spoločenských vied je vytvárať istý model spoločenského riadenia: prototyp alebo vedecký obraz konkrétneho spoločenského vývoja. Domnievam sa, že toto poňatie funkcie humanistiky je trochu úzke. Ba čo viac, mám chuť — s plným vedomím trochu nadsadenej formulácie — tvrdiť, že úloha anticipovať prax, riadiť a modelovať ju, je vzhľadom na vnútorný vývoj vedy vonkajšková; kto vie, či vôbec splniteľná. Veda slúži praxi; pravda, jej úlohou, najmä keď vytyčujeme jej všeobecný funkčný model, nie je diktovať (modelovať) prax tak, že by teória riešila vlastné úlohy praxe, svojím spôsobom ju nahradzujúc.

Niečo iné je teoretický rozvoj — veda a niečo iné prax. V minulom období, ktoré označujeme termínom kultu osobnosti — a o tom sa tu už hovorilo — likvidovala sa teória ako taká. Teória alebo to, čo bolo ňou nazývané, bola len exkluzívnejšie, špecificky nazývanými termínmi vyjadrovaná utilitárna, často neskrývane voluntaristická prax. Domnievam sa, že v súčasnosti nemožno zájsť — pre zmenu — do opačného extrému a zasa likvidovať špecifickosť praxe tým, že by sme jednostranne vnášali isté výsledky vedeckého poznania (a často to nie sú ani overené výsledky, skôr ich hypotézy) a žiadali od praxe, aby sa týmto ešte nie utvrdeným a ukončeným (a ktorá veda je kedy utvrdená a ukončená?) predstavám a ideám prispôsobila. Veda má svoj samostatný rozvoj, obdobne ako ho má i tzv. prax.

Použijem na potvrdenie myšlienky, o ktorú mi ide, príklad tak alebo onak všeobecný z teórie umenia. V estetike a umenovede rozoznávame dosť striktné tzv. vedeckú estetiku, ktorá je relatívne nezávislá od nadstavby a od momentného umeleckého a kultúrne-politického vývoja, a tzv. programovú estetiku. (Umelecká tvorba si v každom momente vyžaduje istý stimulovaný program. Pod programom rozumieme i kritiku a dejepisectvo umenia, resp. tú jej časť, ktorú nielen odráža, ale i prebojováva vývojový priestor praxi. Hovoríme takto napríklad o estetike romantizmu, impresionizmu, kubizmu alebo dokonca o estetike Rembrandtovej tvorby a pod.) Táto tzv. programová estetika, ktorá v praxi posledných rokov znamenala zhruba to, čo sme označovali za teóriu socialistického realizmu, z vedy bezprostredne nevychádza. Vyjadruje viac momentný záujem spoločnosti v tej-ktorej etape jej vývoja (takzvanú prax).

Popri tejto programovej estetike existuje, alebo by mala existovať, marxistická estetika ako veda, ktorá je relatívne samostatná, čo znamená, že je relatívne nezávislá od tzv. kultúrnej, politickej alebo umeleckej praxe. Rieši základné otázky teoretické, nastoluje si svoj vlastný okruh problémov, vyvíja sa na základe svojich vlastných, imanentných zákonitostí. Každá veda buduje takto svojím spôsobom „do prázdna“. A ja si myslím, že čo nám dnes najviac chýba vo všetkých spoločenských vedách, je táto, trúfam si povedať, samoúčelnosť, toto budovanie „do prázdna“, vyjadrujúce nutný teoretický predstih vedy pred praxou. A tým, že si v takejto diskusii jednostranne navodzujeme úlohu spoločenských vied len v zmysle protomodelu praxe, zužujeme priestor vedy, čo vedie napokon k tomu „simplifikačnému“ stavu, ktorý je len zdanlivým opakom situácie z minulého desaťročia. Domnievam sa preto, že to, čo hovoril s. Kováč, je podstatné a netýka sa iba psychológie. Definícia funkcie vedy, ktorú načrtol referát a niektoré diskusné príspevky, nevyhovuje nielen psychológii a niektorým iným spoločenským vedám, nevyhovuje ona ani filozofii. (Pochybujem, že by hlbšie charakterizovala progresívne prúdy v súčasnej filozofii, či už ide o tradičnejšiu marxistickú ontológiu, či napríklad o problémy fenomenológie človeka alebo problémy gnozeologické.) Úloha vytvárať konkrétny model praxi — to je neprimeraná, pretože vonkajšková definícia spoločenských vied. Nechcem

tu sám podávať definíciu inú, rozvíjať nejaký nový funkčný model spoločenských vied. To nakoniec bude úlohou ďalšej diskusie, ktorú dnes právom navrhoval s. Váross. Dôležité však je, aby neobchádzala vnútorné metodologické problémy, ktorých približný súhrn nám iba dáva predstavu o smerovaní a vnútornej, t. j. podstatnej úlohe a funkcii spoločenských vied.

Juraj Suchý: Svojho času sa objavil v Pravde článok akademika Šorma o úlohe vedy pri budovaní a rozvoji socialistickej spoločnosti. Na článku bolo prekvapujúce to, že jeho autor považoval za možné hovoriť o spoločenskom poslaní vedy v socialistickej spoločnosti bez toho, aby cítil potrebu zahrnúť do pojmu vedy spoločenské vedy. Treba dúfať, že autor článku neupiera spoločenským vedám status heuristického poznania, súčasne dospieť k plne objektívnym poznatkom. Ale ani v takom prípade nie je možné prijať jeho hľadisko ako správne. Ide o to, že prírodné, technické a biologicko-lekárske vedy, ktorým venuje autor spomínaného článku výhradnú a jednostrannú pozornosť, závisia v svojom praktickom spoločenskom poslaní, a dnes už dokonca i v svojej základnej heuristickej funkcii, veľmi úzko od sprostredkujúcej úlohy spoločenských vied. Akademik Šorm, zdá sa, zložil v uvedenom článku povinnú daň jednostrannostiam propagandistickej kampane popularizujúcej po XXII. sjazdu KSSS novú tézu, podľa ktorej sa veda stáva v socialistickej spoločnosti bezprostrednou výrobnou silou.

V skutočnosti však stačí otvoriť prvý zväzok Kapitálu, aby sme sa na vecných Marxových argumentoch presvedčili, že sa veda stala výrobnou silou už v 19. stor. v súvislosti s prechodom od remeselnej a manufaktúrnej technológie k modernému industriálnemu spôsobu výroby, pri ktorom náhodilú empirickú skúsenosť individuálneho výrobcu nahradzuje spoločensky organizované poznanie prírodných vied. Ak sa socializmus v tomto smere v niečom odlišuje od kapitalizmu, a to aj od kapitalizmu našich dní, neodlišuje sa v samotnom praktickom využití vedy ako výrobnej sily, ale v kvalitatívne odlišnom spôsobe takéhoto využitia vedy. Využitie prírodných a technických vied vo výrobe nie je ničím „prírodným“ a samosebou sa rozumejúcim. Rôzne jeho spôsoby a ich modalitty vytvárajú samostatnú oblasť vedeckej problematiky, vymykajúcu sa z kompetencie samotných týchto vied. Praktické využitie prírodovedných poznatkov je svojbytným spoločenským problémom a pri jeho riešení vstupujú preto zákonito v svoje práva spoločenské vedy.

Ako vidno, spoločenské vedy nie je možné obísť mlčaním ani v prípade, keď sa v svojej úvahe obmedzujem iba otázkou praktického využitia vedy v procese materiálnej výroby. Nielen celkový spoločenský zmysel praktického využitia prírodných a technických vied, okolnosť, či budú slúžiť historickému pokroku, alebo či sa stanú faktormi jeho retardácie, ale aj spôsob ich využitia, jeho rozsah a efektívnosť závisí v podstatnej miere od záverov spoločenských vied a od ich uplatnenia v konkrétnej politickej praxi. Tým väčšiu pozornosť si zasluhuje praktické využitie spoločenských vied v ich vlastnej doméne, v riadení ostatných nevýrobných oblastí spoločenského života. Ak sa dnes už málo kto odhodláva verejne obhajovať dogmatické stanovisko, odsudzujúce spoločenské vedy a najmä ich ideologické disciplíny iba k propagačno-osvetovej funkcii, chápanej navyše len ako apologetiku daného stavu vecí a momentálnej politiky, pre faktické prekonanie takéhoto stanoviska sa vykonalo zatiaľ len veľmi málo.

K prekážkam, ktoré stoja v ceste všestranného uplatnenia spoločenských vied v živote našej spoločnosti, treba nepochybne pristupovať oveľa náročnejšie a cielavedomejšie, ako to dovoľuje povaha našej diskusie. Ak chcem na príklade sociológie poukázať na niektoré z týchto prekážok, robím tak s presvedčením, že ide o ťažkosti, ktoré sú v mnohom typické pre situáciu, v ktorej sa dnes nachádzajú naše spoločenské vedy vôbec.

Nebudem sa zdržiavať s otázkou dogmatických úkladov samotnej existencii marxistickej sociológie. Súvislosti medzi subjektivismom dogmatickej politiky a diskrimináciou sociológie ako prameňa objektívnych informácií o živote spoločnosti sú všeobecne známe. Historický materializmus, i keď bol vydávaný za alternatívu sociológie, mal v skutočnosti celkom opačné poslanie. Nesprostredkovával faktickú informáciu o spoločnosti, ale slúžil prostriedkom jej všeobecnej teoretickej interpretácie, slúžiacej predovšetkým ideologickým a propagandisticko-osvetovým cieľom, nie však bezprostrednej praxi. Nebol poznávacím východiskom politickej praxe, ale špekulatívnym výkladom spoločnosti, vychádzajúcim deduktívne z potrieb politickej praxe a nesúcim preto výrazne apologetický charakter.

Tým je dnes v značnej miere ovplyvňovaná okolnosť, že sa dnes marxistická sociológia rozvíja v špecifickej ideovej reakcii proti špekulatívnosti historického materializmu v jeho terajšej podobe. Je to iste pochopiteľné a azda aj v mnohom opodstatnené, celkom iste to však nie je správne.

To, čo dnes potrebujeme, je nepochybne najužší kontakt so skutočnosťou, vecné a objektívne poznanie skutočného stavu spoločnosti. Dogmatický historický materializmus zneužíval všeobecnosti a abstraktnosti svojej metodológie na to, aby pristupoval selektívne ku kladom a záporom sociálnej skutočnosti a aby „abstrahoval“ od väčšiny nepríjemných spoločenských problémov, odrážajúcich objektívne ťažkosti výstavby socialistickej spoločnosti i omyly subjektivisticky motivovanej politiky. Idealizoval život spoločnosti podľa momentálnych potrieb politiky, chcel politike slúžiť tým, že jej poslulhoval, a v skutočnosti tým iba prehlboval priepasť, ktorá sa postupne rozvíjala medzi spoločnosťou a politikou a medzi skutočnosťou a vlastnými ideovými stanoviskami a postulátmi historického materializmu. Marxistická sociológia v tomto dogmatický historický materializmus, chválabohu, nasledovať nemôže.

Môže sa však stať niečo celkom iné, čoho sa práve dnes začíname stávať svedkami, že sa totiž naša sociológia bude rozvíjať v jednostrannej rovine jedinečnosti a konkrétnosti. Zmieriť sa s takouto jednostrannosťou, ktorá sa jej — ako sme si ukázali — živelne a veľmi intenzívne vnucuje, znamenalo by v dôsledkoch zbavovať sociologické poznanie možnosti dospieť k všeobecným teoretickým záverom, a tým vlastne podlamať dialektickú jednotu jedinečného a všeobecného, konkrétneho a abstraktného, empirického a logického poznania, s ktorou však je práve nerozlučne spätá kvalitatívna odlišnosť marxistickej sociológie od sociológie buržoáznej. V takom prípade chystali by sme marxistickej sociológii obdobný osud, aký priviedol v súčasnosti buržoáznou sociológiu do slepej uličky bezzubého a neplodného empirizmu. Neschopná dospieť k totálnemu poznaniu spoločnosti a najmä k všeobecným teoretickým záverom, týkajúcim sa podstatných stránok štruktúry a funkčných procesov spoločnosti, marxistická sociológia strácala by nevyhnutne svoju revolučnú kritickú podstatu. Prestávala by byť nástrojom revolučnej premeny spoločnosti a menila by sa v slúžku prakticismu a rutinérstva, v prikyvovača daného stavu vecí, degenerovala by z prostriedku spoločenskej nápravy na prostriedok utvrdzovania existujúcich, historicky obmedzených pomerov.

Tým vonkoncom nechcem povedať, že by sociológia nemala — podobne ako ostatné spoločenské vedy — svoje afirmatívne úlohy. Afirmatívny moment v spoločenskom poslaní sociológie je však iba jeho relatívnou stránkou, na rozdiel od kritického, prevratného, tvorivého momentu. Doteraz sme však chápali poslanie spoločenských vied práve opačne.

Takmer podľa Hegela nútili sme spoločenské vedy považovať za rozumné, a teda zasluhujúce afirmáciu všetko, čo bolo skutočné. Sama skutočnosť nás však presvedča stále nástojčivejšie, že nie všetko, čo je skutočné, je u nás aj rozumné.

Táto okolnosť stavia dnes našu sociológiu pred alternatívu vstúpiť do konfliktu s prežívajúcimi predstavami o spoločenských vedách ako o jednoznačnej apologetike všetkého skutočného alebo sa dostať do konfliktu s rozpornou skutočnosťou a prestať byť objektívnou spoločenskou vedou. Myslím si, že voľba sociológie vôbec nemusí byť taká jednoznačná, ako sa to môže javiť na prvý pohľad, a že rozhodnutie nebude ani zďaleka vecou iba sociológov. Je pravda, že naša sociológia ukázala svoju životnosť už tým, že si vybojovala právo na život. Zhodou okolností začína však žiť vlastným životom v situácii, keď v jej prvých slovách nemôže neprevládať kritičnosť nad pochvalou. A naša spoločnosť zatiaľ preukazovala celkom mimoriadnu alergiu voči oveľa nevinnejším kritickým slovám, ako budú tie, ktoré bude musieť vysloviť skutočne marxistická sociológia.

V 15. čísle Literárnych novín pozastavuje sa s. Fialová kriticky nad údajnou snahou našej sociológie vyhnúť sa konfrontácii s páľčivými problémami našej socialistickej výstavby. Nie je nič ľahšie, ako túto tendenciu rozhorčene odsúdiť. Človeku sa však vnučuje pochybnosť, či to vlastne nie je cesta, akú dočasne musí voľiť sociológia, aby sa vyhla konfliktom, ktoré presahujú zatiaľ jej veľmi slabé sily, či to v dnešnej situácii nie je nevyhnutná forma, v akej musí sociológia zatiaľ bojovať o svoju existenciu.

Záverom by som chcel ešte povedať, že sociológia, prirodzene, nie je to isté čo spoločenské vedy a že aj keď sa sociológii podarí preraziť si cestu k tomu, aby sa stala ideovým východiskom praktickej politiky, praktického pretvárania našej spoločnosti, nezabavuje tým rovnakej povinnosti ostatné spoločenské vedy, ani nezastiera v očiach našej verejnosti skutočnosť, že si ostatné spoločenské vedy zatiaľ túto povinnosť plnia iba v obmedzenej miere. Myslím si, že keď proti tomu polemizujeme, nerobíme tak predovšetkým v záujme spoločenských vied samých. Myslím, že je to predovšetkým v záujme politiky, a najmä v záujme vlastného rozvoja našej spoločnosti. Ak politika nechce byť subjektivistickou, ale objektívnou vedeckou politikou, musí vychádzať zo spoločenských vied, musí prekročiť dogmatické stanovisko, považujúce spoločenské vedy iba za prostriedok apologetiky daného stavu spoločnosti, a musí prejsť k štádiu, keď sa spoločenské vedy stanú skutočným, a nie iba deklaratívnym východiskom praktického pretvárania socialistickej spoločnosti.

R u d o l f Š í m a : Chcem povedať iba niekoľko polemických poznámok k problémom, o ktorých sa diskutuje, predovšetkým k problému slobody vedeckej tvorby v samotnej vede, ktorý nadhodil s. Strinka.

Súdrh Strinka, ak som mu dobre porozumel, pod slobodou vedeckej tvorby v samotnej vede rozumie čo najširší priestor pre metódu skúmania a hodnotenia prítomnosti z pozícií budúcnosti. Táto metóda nám umožňuje „prekročiť“ prítomnosť a zbaviť sa závislosti od najrôznejších dobových predstáv o nej. Umožňuje nám spoznávať budúcnosť v prítomnosti, skonštruovať teoretický model budúcnosti a jeho prostredníctvom zapojiť ešte neuskutočnenú budúcnosť do praktického konania, ktorým sa uskutoční. To je práve jeden z podstatných charakteristických znakov slobody. Úsilie s. Strinku zdôrazniť a objasniť nevyhnutnosť tejto metódy pre slobodu vedeckej tvorby plne podporujem, pretože bez nej nemožno hovoriť o slobode vedeckej tvorby. Nemôžem však súhlasiť so Strinkovou absolutizáciou tejto metódy.

Domnievam sa, že absolutizácia tejto metódy je jednostrannou reakciou na jednostrannú absolutizáciu metódy skúmania a hodnotenia prítomnosti z pozícií minulosti, čo je ešte aj dnes najmä u politických pracovníkov veľmi príznačné a čo vytvára grozeologické korene apologetiky a nekritičnosti prítomnosti, pardonovanie a ospra-

vedľňovanie mnohých chýb prítomnosti vo svetle minulosti, rôzne tendencie sebauspokojovania a konzervovania prítomnosti.

Absolutizácia metódy skúmania a hodnotenia prítomnosti z pozícií budúcnosti vytvára zasa gnozeologické korene pre jednostrannú kritičnosť a negáciu prítomnosti, pre deštruktivizmus a nespokojnosť, pre zanedbanie a bagatelizovanie problémov prítomnosti v mene veľkolepých projektov, plánov, perspektív a pod.

Jedna aj druhá metóda sú iba stránkami, formami dialektickomaterialistickej metódy skúmania skutočnosti. Jej základom, jednotiacim aj vyššie spomenuté metódy, je metóda skúmania a hodnotenia prítomnosti predovšetkým vzhľadom na jej konkrétne podmienky a reálne možnosti. Dialektickomaterialistické skúmanie prítomnosti znamená vidieť tak jej minulosť, ako aj budúcnosť, tak moment dynamičnosti, ako aj statickosti a pod. Preto pod slobodou vedeckej tvorby v samotnej vede musíme chápať slobodu celej dialektickomaterialistickej metódy skúmania a hodnotenia prítomnosti, ktorá nielen umožňuje a predpokladá využití všetky konkrétne metódy skúmania skutočnosti, ale ich aj jednotí a dáva im zmysel. Len na tomto pozadí dostáva správny zmysel aj metóda skúmania a hodnotenia prítomnosti z pozícií budúcnosti. Myslím, že gnozeologické korene absolutizovania metódy skúmania prítomnosti z pozícií budúcnosti sú v preценení teoretickopoznávacej funkcie vedy na úkor praktickopretváracej funkcie vedy.

Druhá moja poznámka sa týka v referáte nadhodenej otázky vytvárania vedeckých poznatkov o spoločenskom objekte a ich uplatnenia v spoločenskej praxi. Skúmať túto otázku nemožno iba, ani nie predovšetkým, z hľadiska analýzy gnozeologicko-etickej uspôsobenosti poznávajúceho subjektu. Už s. Váross tu spomenul, že jednota subjektu a objektu v spoločenskovednej oblasti je kvalitatívne odlišná od jednoty v prírodovednej oblasti. Práve v analýze a pochopení tejto odlišnosti je kľúč k pochopeniu špecifičnosti procesu získavania a realizovania vedeckých právd o spoločenskom objekte. Subjektívizácia spoločenského objektu, spredmetnenie človeka v spoločenskom objekte je kvantitatívne i kvalitatívne odlišné od objektu prírodných vied. Objekt poznania prírodných vied je ľahostajný k poznatku o sebe ako aj k formám jeho realizácie v praxi. Avšak objekt poznania spoločenských vied nie je ľahostajný k poznatku o sebe, ani k formám získavania tohto poznatku, ani k poznávajúcemu subjektu. Ak dokáže byť relatívne ľahostajný k poznatku o sebe, tak už vôbec nedokáže byť ľahostajný k realizácii a formám realizácie poznatku v praxi. Spoločenský objekt, v ktorom je stelesnený človek, dokáže vyvinúť protest a odpor všetkými možnými formami a prostriedkami, pretože poznatok a jeho realizácia v spoločenskej praxi sa týka jeho bytia, jeho existenčného záujmu. Práve pre tento existenčný protest a odpor objektu spoločenských vied, ktorým je objekt v neustálej interakcii s poznávajúcim subjektom a má vplyv aj na jeho bytie a existenčný záujem, je ťažisko prekážok získavania vedeckej pravdy a jej realizovania v praxi. Pri získavaní a realizovaní vedeckých právd o spoločenskom objekte okrem gnozeologicko-etickej uspôsobenosti poznávajúceho subjektu vystupuje do popredia existenčný záujem objektu i subjektu. Preto analýza procesu získavania a realizovania vedeckej pravdy o spoločenskom objekte z tohto aspektu je kľúčom k pochopeniu jej špecifičnosti. Treťou poznámkou chcem vyjadriť výhrady k názoru s. Štrausa, že vzťah vedy a praxe, resp. vzťah vedeckého získavania pravdy a jej realizácie v praxi, je vzhľadom na vedu vonkajším vzťahom. Takýto prístup znamená zjednodušenie vecí. Ak vychádzame z toho, že základnou funkciou vedy je nielen teoretickopoznávacia, ale aj pretvárajúco-praktická, funkcia, potom nám aj vzťah vedy k nej podobne ako k teoretickopoznávacej vystupuje nie ako vonkajší, ale ako vnútorný, samostatnú podstatu vedy charakterizujúci vzťah. Nie náhodou odpor najväčších vedcov bol a je aj dnes zameraný práve proti snahe mnohých „praktikov“ zredukovať vedu a vedeckú činnosť iba na teoretickopoznávaciu funkciu a z praktickopremennej funkcie urobiť proces od vedy a vedcov nezávislý.

Ladislav Szántó: Nebyť poznámky s. Heretika, v ktorej sa nepriamo dotkol otázky vzájomnej jednoty troch súčastí marxizmu, nebol by som sa prihlásil do diskusie. Podľa mňa v tejto otázke nie je žiaden problém. Ak sa na vec pozrieme historicky, je nepochybne zrejmé, že marxizmus vznikol z troch koreňov: z filozofického, ekonomického a politického. A ak marxizmus chápeme ako teoretický návod na praktickú politiku triedneho boja, je tiež jasné, že všetky tri súčasti marxizmu musíme vidieť v ich vzájomnej jednote. Svoj článok o troch prameňoch a súčastiach marxizmu napísal Lenin vtedy, keď sa v praxi ukázala hlboká priepasť medzi politickým frazérstvom vodcov sociálnej demokracie a skutočnými potrebami triedneho boja, keď sa ukázala ich neznalosť tej ekonómie, proti ktorej frázami bojovali, keď sa ukázalo, že ich názory sú fakticky založené na buržoáznej filozofii. Marxizmom však nie je ten, kto vie opakovať iba marxistické frázy, marxista musí byť aj ekonomicky, aj filozoficky vzdelaný.

Tak som sa to voľakedy učil a tak to aj teraz chápem, že marxizmus vznikol ako *nový typ vedy*, a to nielen spoločenskej, ale aj prírodnej, ako nový typ vedeckého myslenia. Marxizmus si od svojho začiatku stanovil program preniknúť do prírodných i spoločenských vied, a to jednak svojou metódou, t. j. dialektickým a historickým materializmom, jednak svojím svetonázorom. Aj teraz som pevne presvedčený, že každej vede môže iba prospieť, ak si túto metódu a tento svetonázor osvojí a na ich základe bude pracovať. Za 45 rokov, čo som prívržencom marxizmu, som sa utvrdil v pravdivosti Leninových slov, že bez solídneho filozofického opodstatnenia nijaké prírodné vedy, nijaký materializmus nemôže vydržať boj proti nátlaku buržoáznych ideí ani boj proti reštaurovaniu buržoázneho svetonázoru. Aby vedci tomuto tlaku odolali, musia byť nie iba jednoducho materialistami, ale *dialektickými* materialistami.

Keď sa aj teraz pozriem okolo seba, vidím, že väčšina chýb, väčšina starostí v našom spoločensko-politickom živote vzniká z toho, že v hlavách ľudí, a to aj vedúcich ľudí, stále dominuje metafyzika, a nie tvorivý dialektický materializmus. S týmto súvisí aj to, čo sa tu už konštatovalo, že napríklad v Rudom práve bol uverejnený oficiálny článok o spoločenskom význame vedy, ale na spoločenské vedy sa v ňom zabudlo. To nie je náhoda, a nie je to ani momentálne vykoľajenie pisateľovho myslenia, ale, žiaľbohu, je to tiež plod metafyzického myslenia, zrejmy vplyv buržoáznej ideológie. V buržoáznom svete nie je včerajším alebo predvčerajším problémom to, či spoločenské vedy vôbec sú alebo nie sú vedami. A prevláda tam názor, že vedami nie sú. Tento opovrhlivý postoj k humánnym vedám sa však, žiaľ, prejavuje neraz aj u nás. O škodlivosti takéhoto názoru, či sa už prejavuje u niektorých technokraticky založených predstaviteľov prírodných a technických vied, či u kohokolvek iného, myslím, netreba hovoriť.

Ešte niekoľko slov o tom, ako si predstavujem zabezpečenie a vytvorenie čo najpriaznivejších podmienok pre rozvoj spoločenských vied. Myslím si, že marxizmus aj v budúcnosti sa bude musieť usilovať o názorovú jednotu. Aby sa spoločnosť plánuje, cieluprimerane, a teda vedecky budovala, na to je bezpodmienečne potrebné, aby sa v nej z tisícov individuálnych názorov formoval *jeden* výsledný, jednotný názor. Ale tu treba mať vždy na pamäti, že cesta k tomuto jednotnému výslednému názoru môže viesť jedine *cez slobodnú výmenu názorov*, teda cez diskusiu. Len v procese výmeny názorov sa môže vytvárať aj verejná mienka, aj zodpovedajúci jednotný názor na základné spoločenské problémy. Tu však treba povedať, že nestačí, ak sa vytvoria priaznivé podmienky iba pre široké vedecké diskusie. Je nutné, aby sa takéto podmienky v primeranej podobe uplatnili aj v riadiacich spoločenských orgánoch, lebo len tak sa dosiahne, že riadenie spoločnosti nebude živelné, ale skutočne vedecké. A to je už aj otázka dialektickej jednoty riadiacich a riadených, vedúcich a nás. Dejiny robotníckeho hnutia učia, že sa marxizmus rozvíjal práve v dialektickej jednote týchto dvoch pólův spoločenského pohybu.

Martin Katriak: Veľmi stručne a bez osobitnej prípravy chcem vysloviť niekoľko myšlienok o vedeckej metóde, o postupoch a spôsoboch získavania poznatkov v spoločenských vedách. Je známe, že niektorí vedci považujú vedeckú metódu za najcharakteristickejšiu črtu vedy, za kritérium, podľa ktorého možno hodnotiť úroveň tej ktorej vedeckej disciplíny. Ak by sme prijali tento názor a z jeho zorného uhla hodnotili úroveň našich spoločenských vied, domnievam sa, že by bolo málo oprávnenia na spokojnosť. K takému hodnoteniu nás nutne privádza porovnanie prírodných vied s vedami spoločenskými, z ktorého evidentne vyplýva, že metodologická rozpracovanosť, resp. metodologická stránka spoločenských vied je na oveľa nižšej úrovni. Prax názorne ukazuje, že výsledky, ku ktorým sa v prírodných vedách dochádza najmä zásluhou značne zdokonalených a exaktných metodologických postupov a exaktných metód, dajú sa zámerné a veľmi efektívne aplikovať v praktickom živote. Naproti tomu výsledky spoločenských vied, najmä vzhľadom na ich aproximatívnu povahu, ani zďaleka sa nemôžu popýšiť takýmto ich využívaním.

Vynára sa otázka: Kde je tu chyba? Je isté, že príčina tejto menšej spoločenskej aplikability výsledkov spoločenských vied spočíva v značnej miere vo veľmi zložitých vzťahoch, v ktorých spoločenské vedy pracujú a najmä tiež v príslovečnej komplikovanosti javov spoločenského života, v mnohoznačnom pôsobení subjektívnych momentov v spoločenskom dianí čiže v značnej zložitosti, variabilite a heterogénnosti predmetu spoločenských vied. Mnohé komponenty tohto predmetu sa nielen ťažko postihujú, ale najmä aj merajú, čo veľmi sťažuje ich exaktné poznanie. No jednako nesie na tom vinu — a domnievam sa, že hlavnú — metóda spoločenských vied, jej nízka validita a neschopnosť zabezpečiť poznatky, ktoré by bolo možné v plnej miere využívať v spoločenskej praxi a ktoré by tiež zaručovali proponované výsledky, ako napríklad zaručujú poznatky prírodných vied, fyziky, chémie, biológie atď.

Ktorými nedostatkami trpí metodologická výstroj našich spoločenských vied? Podľa môjho názoru, stručne povedané, bol a ešte aj v mnohých prípadoch je to dogmatický prístup k skúmaniu javov spoločenskej skutočnosti. Tento prístup je celkove charakterizovaný jednostrannou dedukciou, popisnosťou, výlučnou zameranosťou len na analýzu kvalitatívnej stránky spoločenskej skutočnosti — bez patričného prihliadania na kvantitatívnu stránku, takmer úplné zanedbanie skúmania konkrétnych javov a pod. Uvedený spôsob vyvodzovania poznatkov, často quasi-poznatkov, mohol vyhovovať len kultovským tendenciám. Myslím, že sa nám treba čím skôr preorientovať na dôsledné využívanie induktívnych postupov spojených istým spôsobom s postupmi deduktívnymi, ako sa to vyžaduje v novodobej vede. Pri dôslednom využívaní vedeckej indukcie sa môže aj v spoločenských vedách v plnej miere uplatniť zásada vedeckej exaktnosti, charakterizovaná hlavne dôsledným uplatnením merania, aplikácie matematicko-štatistických metód a pod. Domnievam sa totiž, že pokrok v spoločenských vedách je možný len prostredníctvom využívania exaktnej metodológie, o vybudovanie ktorej sa nám treba urýchlene usilovať. Dialektikomaterialistický základ poskytuje pre to jedinečné predpoklady.

S načrtnutou metodologickou orientáciou vedeckovýskumných postupov v spoločenských vedách úzko súvisí potreba rozpracovať konkrétne metódy a techniky bádateľskej práce. Ide tu nielen o metódy a techniky na získavanie vedeckých empirických faktov, ale aj o metódy používané na kvalitatívnu a kvantitatívnu analýzu a teoretické zovšeobecňovanie. Predovšetkým v sociológii ako komplexnej vede, ale — domnievam sa — aj v iných spoločenských vedách je to veľmi nájstojivé. Na základe určitých náznakov možno konštatovať, že napr. naše sociologické výskumy upadajú do neželateľnej krajnosti, ktorú v Poľsku pred tromi-štyrmi rokmi označil prof. Schaff príliehavo termínom anketománia.

Niekoľko nadhodených problémov ukazuje, že metodologickými otázkami spoločenských vied sa nám treba veľmi vážne zapodievať a že treba v plnej miere akceptovať návrh, ktorý tu vyslovil s. Váross. Navrhovanú poradu či diskusiu o metodologických otázkach spoločenských vied treba pripraviť a uskutočniť s najväčšou dôkladnosťou a treba povedať, že nie jednu, ale celý cyklus porad, diskusií, azda aj seminárov.

M i r o s l a v K u s ý : Svoju poznámkou by som chcel nadviazať na tú časť príspevku s. Heretika, v ktorej hovoril o vzťahu marxistických spoločenských vied k západným spoločenským vedám. Problém nespočíva len v našej nedostatočnej informovanosti, t. j. v tom, že nám chýba literatúra, že v týchto oblastiach sme najviac izolovaní od sveta a len veľmi sporadicky a sprostredkovane môžeme sledovať, čo sa na Západe v spoločenských vedách deje. To všetko sú len dôsledky vyplývajúce z nášho doterajšieho postoja, z nášho východiskového prístupu k veci. Tento postoj vychádza z tézy, že v oblasti ideológie — na rozdiel od všetkých iných oblastí — z principiálnych dôvodov nemôžeme pripustiť nijaké kompromisy. A pretože spoločenské vedy sú maximálne ideologickou záležitosťou, musia byť maximálne nekompromisné voči západným spoločenským vedám. Pokiaľ sa pamätám, túto tézu v takejto vyhranenej podobe vyslovil s. Chruščov v období všestranného uvoľňovania medzinárodných vzťahov v hospodárskej, politickej, kultúrnej, odbornovedeckej a i. oblasti: vyslovil ju ako kompenzáciu tohto uvoľňovania, ako poslednú hranicu, za ktorú už tento proces z našej strany ísť nemôže. Táto hranica teda oddeľuje ideológiu od všetkých ostatných oblastí nášho spoločenského života. V oblasti ekonomiky môže ísť o mierové spolunažívanie, o súťaženie, v ktorom sa má dokázať, ktorý systém je lepší; takisto aj v oblasti politiky, kultúry a pod. V oblasti prírodných vied dnes preferujeme čo najširšie vzájomné styky vedcov, ich spoluprácu a výmenu informácií na čo najvšestrannejšej základni. Ideologické disciplíny sme však principiálne vyradili z akejkolvek „mierovej koexistencie“, im sme pod hrozbou neprípustných kompromisov prisúdili v tejto relácii výlučne negačnú, jednostranne „bojovú“ úlohu.

Podľa môjho názoru ide pri takomto prístupe k veci prinajmenšom o nedorozumenie. Netreba tu skúmať rozdiel medzi prírodnými a spoločenskými vedami: v tejto súvislosti ide totiž o inú otázku, v ktorej tento rozdiel nemožno brať do úvahy. Marxistickí prírodovedci diskutujú s buržoáznymi prírodovedcami, vymieňajú si informácie, rozvíjajú svoje teórie a modifikujú svoje názory. To je nevyhnutný proces a nikto takéto rozvoj a takéto modifikácie nenazve „kompromisom“ len preto, že ich podnietila konfrontácia s teóriami a názormi buržoáznymi prírodovedcov. Každý fyzik by sa nám vysmial, keby sme zmeny, ku ktorým dospela naša fyzika za posledných desať rokov, posudzovali z tohto hľadiska. Povedal by nám, že vývoj jeho názorov, všetky zmeny a modifikácie, ktoré sa v nich za týchto desať rokov odohrali, môžeme posudzovať len z hľadiska pravdivosti výsledného systému súčasnej fyziky — a to bez ohľadu na to, čo v tomto vývoji ovplyvnila konfrontácia so Západom a čo nie. O kompromise medzi marxistickými a buržoáznymi prírodovedcami by sa dalo hovoriť len tam, kde by prví tvrdili A, druhí B, a potom by sa bez ohľadu na skutočnosť navzájom „dohodli“ na niečom medzi A a B. Samozrejme, že takéto kompromisy sú principiálne neprípustné — a to v prírodných vedách rovnako, ako aj v spoločenských vedách. V tejto otázke totiž myslím nie je nijaký rozdiel medzi prírodnými a spoločenskými vedami. Samozrejme, že v oblasti ideológie nemôžeme pripustiť nijaké kompromisy — ale to nie je nijaké špecifikum tejto oblasti, to platí rovnako vo všetkých oblastiach nášho spoločenského života. A preto si myslím, že vo všetkých týchto oblastiach takisto rovnako platí aj princíp mierovej koexistencie, že naše spoločenské vedy treba rozvíjať vo vzťahu k západným spoločenským vedám tými istými prostriedkami ako naše prírodné vedy vo vzťahu k západným prírodným vedám (napr. pokiaľ ide o výmenu vedeckých informácií, pokiaľ ide o vzájomné

styky vedcov, pokiaľ ide o spôsob vedenia polemiky, o postoj k opačným názorom, o metódy dokazovania vlastných a vyvracania odporujúcich názorov, o akceptovanie názorov, ktoré považujeme za správne a opúšťanie stanovísk, ktoré diskusia vyvrátila a pod.). To predsa ešte samo osebe vôbec neznamená nijaké kompromisy. Znamená to však v mnohých prípadoch zmenu doterajších postojov. My sme si v spoločenských vedách navykli vystupovať z pozície jediných a neomylných nositeľov pravdy, ktorí ju majú raz prevzdy vyárendovanú pre seba. Samozrejme, že z takejto pozície sa nediskutuje: z nej sa iba odsudzuje každý, kto má iný názor, z nej sa predstaviteľovi takéhoto názoru „nadáva“, z nej sa každý takýto iný názor „roznesie na prach“. Čím ostrejšie a dôslednejšie sa v tomto duchu postupuje, tým sa takýto „boj s nepriateľskými názormi“ považuje za principiálnejší. A samozrejme, každý odklon od tohto postupu, každá snaha o iný duch polemiky sa považuje za niečo podozrivé a kompromisnícke. Pre takýto charakter „boja s nepriateľskými názormi“ nenachádzam príliehavejší názov, ako je dogmatizmus, duch dogmatizmu. Som tiež proti ideologickým kompromisom, lenže diskusia ešte neznamená kompromis. Diskusia nie je však ani konfrontácia nejakého raz prevždy hotového marxistického stanoviska so stanoviskom „buržoáznej pavydy“ (vopred odsúdenej!). Keď pripúšťam diskusiu, pripúšťam tým zároveň aj to, že v nej sa budú moje názory preverovať, brúsiť, modifikovať, opravovať, dopĺňať, pripúšťam, že v nej opustím každý názor, ktorý sa ukáže ako neutržateľný, a že som v nej ochotný prijať, akceptovať do svojho systému stanovisko, ktoré bude dokázané ako správne. Ohrozuje niečo takého marxizmus v jeho podstate? Práve naopak, my ako marxisti sme presvedčení o tom, že to znamená rozvíjanie marxizmu, t. j. že tu nejde o jeho oslabovanie, ale o jeho posilňovanie. My ako marxisti sme presvedčení o tom, že každá pravda je vyslovená v prospech marxizmu a že marxizmus ju môže bezvýhradne akceptovať do svojho systému — a to bez ohľadu na to, či touto pravdou argumentuje náš ideologický protivník alebo nie. Takéto rozvíjanie marxizmu v polemike s nemarkxistickými názormi nie je nijakým kompromisom; naopak, kompromis — a to zbabelý, podlý a bezprinciálny kompromis — vzniká práve tam, kde sa držím zastaralých názorov, kde ignorujem silné stránky protivníka, kde sa chvastám svojou prevahou a bojím sa zmerať si sily v otvorenej a vecnej diskusii: to je totiž kompromis marxizmu s malomeštiackym zápečníctvom, kompromis, ktorému sa obetuje bojovný a tvorivý duch marxizmu. Ak je to tak, potom ani pre spoločenské vedy neplatí a nesmie platíť nijaké „tabu“ v otázke ich vzťahov k západným spoločenským vedám; čím skôr si to uvedomíme a čím dôslednejšie začneme tieto princípy vedeckej práce realizovať aj v tejto sfére, tým väčší úžitok z toho vyplynie aj pre vlastný ideologický obsah našich spoločenských vied.

Ján Uher: Nakoniec iba niekoľko slov. Nebude to *záverečné slovo*, ktoré by zaujímalo „stanovisko“ ku všetkému, čo sa tu povedalo. Naše zhromaždenie považujeme za *diskusiu*, a nie za konferenciu, na ktorej treba prijímať závery a stanoviská. Šlo nám o problémy, a nie o doriešené, definitívne platné závery. Ani pokiaľ ide o polemické vystúpenia proti niektorým časťam úvodného referátu, nemienim sa ku všetkým z nich vraciať, z nova ich rozoberať, využívať, či zneužívať výhodu posledného slova na obhajobu vlastných názorov. (Hoci bez zdôvodňovania a obhajoby názorov nebolo by diskusie ani pokroku.) Diskusia je na to, aby korigovala medzery a jednostrannosti referátu, aby cezeň a od neho *pokročila* a obohatila ho. Je dobré, ak sa to aj stalo.

Mnohé otázky ostali otvorené. Vyslovili sa nielen podnety, ale aj diskutabilné a sporné myšlienky. Nemáme inú možnosť, ako sa nimi ešte v budúcnosti zaoberať a v tvorivej práci ich riešiť. A mnoho nezodpovedaných otázok a nedoriešených problémov musíme prenechať aj čitateľom a iným záujemcom, ktorí na dnešnej diskusii neboli, ale trápia sa s nimi spolu s nami.

K dvom-trom otázkam by som však predsa len chcel ešte niečo podotknúť:

So s. Vartíkom sme si *neporozumeli* v otázke zaostávania teórie za praxou alebo naopak. S tým, čo tu o tejto otázke povedal, väčšinou súhlasím. Samozrejme, ani ma nenapadne tvrdiť, že teória nikde nezaostáva za potrebami praxe (alebo lepšie povedané, za potrebami života) a najmä nie, že za nimi nezaostávala v našej nedávnej minulosti. Veď značná časť referátu bola kritikou nielen minulej praxe, ale aj našej vlastnej teórie. Šlo mi o iné: o kritiku mechanistického chápania tézy, podľa ktorej vraj teória vždy „prirodzene“ zaostáva za praxou, za životom, lebo je to vraj „zákon“ vyplývajúci z materialistického pohľadu na vec, z „druhoradosti“, odvodenosti teórie a ideí. Niet času to rozoberať, ale iste sa zhodneme na tom, že toto mechanistické poňatie veľmi sploštilo pohľad na aktívnu úlohu človeka v dejinách, na pretvárajúcu funkciu ľudského subjektu, napriek búrliváckym frázam zahnilo do pasivity a stagnácie filozofiu a spoločenské vedy.

Pokiaľ ide o otázky socialistickej demokracie, jej foriem a celého jej mechanizmu, som aj naďalej toho názoru, že tieto otázky sú *aj* teoreticky nedostatočne prepracované, že niektoré chúlостivé otázky tohto „mechanizmu“ sa i dnes ešte *aj* v teórii obchádzajú alebo sa o nich hovorí príliš všeobecne. To je už druhá otázka, kde sú príčiny tohto javu, že takémuto teoretickému rozvoju bráni aj jestvujúca prax, snaha príliš konzervovať súčasný stav a súčasný „model“ uplatňovania socialistickej demokracie.

K diskusií o „riadení vedy“ chcem podotknúť, že ide, pochopiteľne, skôr o riadenie vedeckej *práce* (vytváranie predpokladov pre rozvoj, vytyčovanie orientácie a hlavných smerov výskumu atď.) než o „riadenie vedy“ samej, jej obsahových výsledkov, ku ktorým sa dospieva iba v priebehu vedeckej práce samej, v procese poznávania pravdy, jej zdokonaľovania a prehlbovania.

Vážne slová tu predniesol vo svojom krátkom príspevku s. Štraus. O otázke, ktorú nastolil, ešte si musíme vymeniť názory. Myslím, že jeho poňatie otázky nemožno iba lacno, bez porozumenia odmietnuť. Hovoril stručne, a preto vari niektoré otázky dopodrobna nevysvetlil. Aj keď funkciu spoločenských vied chápem odlišne, predsa len musím súhlasiť s mnohým, čo tu povedal, čo mal na mysli. Len jednu vec by musel ešte doplniť a vysvetliť: ako zabezpečiť komunikáciu, spojenie medzi najvnútornejšou funkciou vedy (ako ju on chápe a ako ju načrtnol) a medzi spoločnosťou, medzi vedou a praxou, mal by ukázať, ako *funguje* ich dialektická spätosť, do akej miery a ako sa navzájom tieto oblasti ovplyvňujú a oplodňujú.

Napokon si myslím, že by sme mali naozaj prijať cenný návrh s. Várossa a pokračovať nabudúce v tejto diskusií trochu iným, prepracovanejším, hlbším spôsobom. Treba sa zaoberať najmä metodologickými otázkami spoločenských vied, jednotou vzťahu subjektu a objektu v nich. Dnešná naša úvodná diskusia mala priveľmi široký záber a rozptyl. Nabudúce treba postupovať sústredenejšie. Chcem vysloviť nádej, že náš ústav a časopis spolu s inými pracoviskami takúto diskusiú zorganizuje. A nielen diskusiú. Prihovárať by som sa najmä za prípravu a vydanie zborníka o tejto problematike, lebo diskusia má svoje zákonitosti, veľa sa na nej improvizuje, je cenná svojou bezprostrednosťou, ale napísanie zborníka, stať a článkov by nás prinútilo hlbšie a serióznejšie sa zamýšľať nad otázkami.

ПОЛОЖЕНИЕ И ЗАДАЧИ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК (ЗАПИСЬ ДИСКУССИИ)

Вступительное слово в эту дискуссию занимается прежде всего следующими вопросами:

1. Современным положением в общественных науках и результатами, достигнутыми путем критического анализа недавнего прошлого. Намечается роль общественных наук

в современном процессе возрождения марксистского творческого мышления в Словакии. Речь идет о специфической роли общественных наук в этом процессе. Если мы хотим руководствоваться принципом, согласно которому задачей философии, теории и науки вообще является не только толкование, а также изменение мира, мы должны знать, что этот принцип действителен и в своей диалектической противоположности, т. е., что нельзя изменять мир, если мы не в состоянии критически познать его, проникнуть его острым прожектором научного познания.

2. Вступительное слово дальше занимается интегральным единством наук (естественных, технических и гуманитарных), которое существует вопреки их качественных и специфических различий. Подвергаются критике попытки невежд противопоставлять эти науки, восхвалять одни и недооценивать другие, не признавать одной науки как будто в интересах развития науки другой. Критике подвергается также механический подход к положению о „отставании общественных наук” от действительности, надстройки от базиса, сознания от бытия и т. д. Подчеркивается активная, творческая и преобразующая функция человека — „создателя человеческой действительности” в истории. Подчеркивание этой активной функции является одной из самых положительных черт возрождающейся марксистской философии и науки. С этой точки зрения вполне естественный и современный интерес к антропологической проблематике в общественных науках, которая представляет их неотъемлемую часть.

3. Основные задачи и ориентация общественных наук. Исходной точкой и основной задачей философии и каждой теоретической науки является аналитическое изучение действительности. Не только (и не прежде всего) ее внешних явлений (для которых наука не нужна), а прежде всего структуры действительности. Научный анализ и критика существующей общественной действительности является основной предпосылкой ее целенаправленного преодоления и преобразования, создания общественных моделей.

4. Проблематика управления обществом на научных принципах и роль общественных наук в этом управлении. Управлять на научных принципах значит предвидеть, опережать в теоретическом плане современный способ работы и современные формы общественной жизни. Предвидеть, однако, опять значит прежде всего познать: предыдущую и современную практику, сравнивать, сопоставлять и на основании этого не только угадывать а также создавать, стимулировать тенденции развития. Последствия того факта, что „наука становится непосредственной производственной силой”. Критика одностороннего технократического понимания этого факта. Функция общественных наук в этом процессе.

5. Взаимосвязь теории и практики в гуманитарных науках. Ее влияние на развитие общественных наук и всего общества. Основные научно-теоретические исследования в области общественных наук и „задачи дня”. Возможности и границы превращения гуманитарных наук в точные науки, квантитативные методы и сила философской абстракции, проникновения в сложную структуру общественных явлений. Растущее значение и качество человеческого субъекта для оценки явлений. Значение научной личности для этой работы.

Замечания к актуальным вопросам управления, координации и организации научно-исследовательской работы в области общественных наук.

THE POSITION AND TASKS OF SOCIAL SCIENCES (RECORDED DISCUSSION)

The introduction to this Discussion is concerned mainly with the following principal questions:

1. The present situation and the state of social sciences; cognitions obtained on the basis of critical analysis from the recent past. It presents an outline of the standpoint and task of social sciences in the present-time process of rebirth of Marxian creative thinking in Slovakia. Social sciences play a specific role in this process. If we are to respect the principle according to which

the task of philosophy, of theory and of science in general is not only to explain the world but also to transform it, we are bound to know how this principle works also in its dialectical antithesis: i. e., that the world cannot be transformed if we do not achieve its critical cognition, and to trans-illuminate it with the sharp searchlight of scientific cognition.

2. Further, the introduction deals with the integral unity of sciences (natural, technical and humanitarian) existing in spite of their qualitative and specific differences. It criticizes the insipid endeavours to set these sciences one against the other, to emphasize the importance of one and to degrade the other, to describe one only as necessary to develop the other. It also criticizes the mechanical backdoor-approach to the thesis on the „lagging of social sciences behind“ reality, of the overstructure behind the base, of consciousness behind existence, etc. It emphasizes the active, creative and transformative function of the human factor, „the creator of human reality“ in history. Putting stress on this active function is one of the most positive features of the renascent Marxian philosophy and science. From this viewpoint one can well comprehend present-time interest in problems of anthropology in social sciences, these problems being an inseparable part of social sciences.

3. The main tasks and aims of social sciences, the basical point of departure and task of philosophy and of every theoretical science is always the analytical examination of reality. Not only (and not particularly) of its external phenomena (for which there is no need of science) but first of all the cognition of the structure of reality. The analytical scientific analysis and criticism of the existing social reality are the elementary prerequisites of its purpose-minded mastering and transformation, of the creation of social models.

4. The problems of a scientific management of society and the role of social sciences in this management. Scientific leadership means to foresee, to have a theoretical forethought before present-time methods of work and present-time forms of social life. On the other hand, to be able to foresee means again first of all to cognize: to cognize practice as it was in the past and as it is in the present, to compare, to confront, and thus not only to estimate, but also to create and stimulate tendencies of development. The consequences of the fact that „science becomes a direct productive force“. The criticism of the one-sided technocratic apprehension of this fact. The function of social sciences in this process.

5. The relationship of theory and practice in humanitarian sciences. The influence of this relationship on the development of social sciences and society. The basical theoretical research in social sciences and the „tasks of the day“. The possibilities and boundaries of exactification of humanitarian sciences, the quantitative methods and the force of philosophical abstraction, of the penetration of thought into the intrinsic structure of social phenomena. The increasing importance and quality of the human subject in the evaluation of phenomena and of the individual scientific personality in this activity.

Notes on actual questions of leadership, coordination and organization of research in social sciences.